

„Każdy ma swoją historię, ale ból jest ten sam”

*Doświadczenia i potrzeby osób starszych
z Ukrainy w Polsce*

Stefan Trappe/HelpAge International

Podziękowania Jesteśmy bardzo wdzięczni wszystkim starszym uchodźcom z Ukrainy, którzy podzielili się swoimi historiami i doświadczeniami w badaniu kwestionariuszowym lub uczestnicząc w wywiadach oraz grupach fokusowych.

Szczególne podziękowania należą się przedstawicielom polskich instytucji, Biura Rzecznika Praw Obywatelskich i organizacjom pozarządowym, które przedstawiając swoje spostrzeżenia i cenny punkt widzenia, wniosły wkład w niniejsze badanie.

Za wsparcie w procesie gromadzenia danych w szczególności dziękujemy kolegom i koleżankom z Polskiego Centrum Pomocy Międzynarodowej. Są to: Michał Mzoł, Olha Czerwinska, Inna Kasprovicz i Iryna Novikowa.

HelpAge International jest globalną siecią organizacji promujących prawo wszystkich osób starszych do godnego, zdrowego i bezpiecznego życia.

**“Każdy ma swoją historię,
ale ból jest ten sam”**

*Doświadczenia i potrzeby osób starszych
z Ukrainy w Polsce*

Opublikowane przez HelpAge International
PO Box 78840, London SE1P 6QR, UK

Tel +44 (0)20 7278 7778

info@helpage.org

www.helpage.org

Zarejestrowana organizacja charytatywna nr 288180

Autorki: Dorota Woroniecka-Krzyżanowska i Beata Urbańska, Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej. Dodatkowe treści: Elisa Macron i Sylvia Szabo, HelpAge International. Recenzenci: Hester Clark (HelpAge), Tom Colley (HelpAge), Verity McGivern (HelpAge), Agnieszka Nosowska (PCPM) Marion Staunton (HelpAge), Andrzej Szybkie (ZUS).

Tłumaczenie na język polski: Joanna Marciniak, Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej

Zaprojektowane przez TRUE www.truedesign.co.uk

Zdjęcie na stronie tytułowej: Maciek Zygmunt/HelpAge International/
Crown Agents

@HelpAge

HelpAge International

Copyright © HelpAge International 2023

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License,
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>

Any parts of this publication may be reproduced without permission for non-profit and educational purposes.
Please clearly credit HelpAge International and send us a copy or link.

ISBN 978-1-910743-86-7

„Każdy ma swoją historię, ale ból jest ten sam”

Kluczowe pojęcia

Tymczasowa ochrona Ochrona tymczasowa to uniijny mechanizm szybkiego reagowania, który jest uruchamiany w sytuacji masowego napływu przesiedleńców spoza UE w celu zapewnienia im zbiorowej ochrony. Został przyjęty w 2001 r. i po raz pierwszy uruchomiony przez Radę Europejską w odpowiedzi na rosyjską inwazję na Ukrainę w dniu 24 lutego 2022 r.

Ustawa specjalna W dniu 12 marca 2022 r. polski parlament uchwalił specjalną ustawę, która przyjęła przepisy dyrektywy w sprawie ochrony czasowej. Dało to obywatelom Ukrainy i ich małżonkom, którzy wjechali do Polski od 24 lutego 2022 r. i zadeklarowali zamiar pozostania w Polsce, prawo do legalnego pozostania w kraju i uzyskania statusu ochrony czasowej.

Ukraińscy uchodźcy w Polsce Na mocy specustawy uprawnionym obywatelom Ukrainy i ich małżonkom, którzy wjechali do Polski od 24 lutego 2022 r., przyznano szereg praw i dostęp do usług publicznych, takich jak bezpłatna opieka zdrowotna, edukacja i pomoc socjalna. Obywatele Ukrainy, którzy chcą skorzystać z przepisów ustawy specjalnej, nie mogą ubiegać się o ochronę międzynarodową (status uchodźcy) w Polsce. W niniejszym raporcie używamy terminu 'uchodźca z Ukrainy' w szerokim rozumieniu na określenie obywateli Ukrainy, którzy uciekli przed rosyjską agresją po 24 lutego 2022 r., uznając jednocześnie, że w sensie formalnym podlegają oni ochronie czasowej.

Gospodarstwa domowe prowadzone przez osoby starsze są rozumiane jako gospodarstwa domowe bez członków w wieku od 18 do 59 lat, tj. gospodarstwa domowe składające się wyłącznie z osób starszych lub osób starszych z dziećmi.

Lista skrótów

MHPSS	Zdrowie psychiczne i wsparcie społeczne
NGO	Organizacja pozarządowa
NFZ	Narodowy Fundusz Zdrowia
NRC	Norweska Rada ds. Uchodźców
PCPM	Fundacja Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej
PESEL	Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności
PFRON	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
PLN	Polski złoty
TPD	Dyrektywa o tymczasowej ochronie
UNHCR	Biuro Wysokiego Komisarza ds. Uchodźców
WHO	Światowa Organizacja Zdrowia
WG-SS	Krótki zestaw pytań Grupy Waszyngtońskiej
ZUS	Zakład Ubezpieczeń Społecznych

Spis treści

4	Streszczenie
6	Wprowadzenie
7	Dlaczego powstał ten raport?
8	Podejście metodologiczne i cechy respondentów
8	Głosy starszych uchodźców z całej Ukrainy
11	Zakwaterowanie
11	Typy zakwaterowania
12	Warunki zakwaterowania i niepewność mieszkaniowa
14	Bezpieczeństwo finansowe
15	Ograniczone źródła dochodu
16	Niskie emerytury z Ukrainy – większe poczucie niepewności dochodu
17	Niedostateczny dostęp do pomocy finansowej
18	Wsparcie socjalne od państwa polskiego
19	Bariery w dostępie do pomocy społecznej
22	Opieka zdrowotna
23	Zaspokajanie potrzeb w zakresie zdrowia i opieki
26	Potrzeba ochrony zdrowia psychicznego i zapewnienia wsparcia psychologicznego
28	Zapewnienie dostępu do informacji i integracji społecznej
31	Słaba integracja i partycypacja społeczna
33	Wnioski: Planowanie przyszłości dla starszych uchodźców ukraińskich w Polsce
36	Rekomendacje
38	Załącznik: Metodologia
38	Badania ilościowe
39	Badania jakościowe
42	Przypisy

Siedem procent ukraińskich uchodźców przebywających obecnie w Polsce ma ponad 60 lat.

Streszczenie

Inwazja Rosji na Ukrainę na pełną skalę w lutym 2022 r. zmusiła miliony Ukraińców do szukania schronienia za granicą, zwłaszcza w państwach członkowskich Unii Europejskiej, graniczących z Ukrainą.

Polska była świadkiem jednego z największych napływów uchodźców, a 16 miesięcy po rozpoczęciu kryzysu prawie milion ukraińskich uchodźców nadal mieszka w Polsce.

Siedem procent z nich, prawie 73 000, to osoby starsze w wieku powyżej 60 lat. Wjazd tak dużej liczby i zarazem odsetka starszych uchodźców wśród wszystkich uchodźców z Ukrainy do państwa członkowskiego UE jest bezprecedensowy.

Biorąc pod uwagę, że większość badań dotyczących tego konfliktu zbrojnego koncentruje się na ukraińskich uchodźcach jako całości, a większość istniejącej wiedzy koncentruje się na młodszych grupach wiekowych, niniejszy raport pozwala bliżej przyjrzeć się potrzebom, trudnościom i dobrostanowi starszych Ukraińców w Polsce. Raport w centrum stawia głosy starszych ukraińskich uchodźców – zebrane za pomocą badań ilościowych, wywiadów i dyskusji w grupach fokusowych – i uzupełnia je wywiadami z głównymi podmiotami zaangażowanymi w planowanie, regulowanie i świadczenie usług dla ukraińskich uchodźców. Wyniki pokazują, że starsi ukraińscy uchodźcy w Polsce borykają się z brakiem bezpieczeństwa finansowego, niepewnością co do przyszłości i szeregiem barier w dostępie do niezbędnej pomocy, usług i informacji. W raporcie przedstawiono zalecenia dotyczące sposobów poprawy dobrostanu starszych uchodźców ukraińskich w Polsce oraz wnioski, które należy wyciągnąć na przyszłość.

Osiemdziesiąt pięć procent badanych uchodźców nie jest zatrudnionych w Polsce, 10 procent ma pracę w pełnym lub niepełnym wymiarze godzin, a pięć procent jest zaangażowanych w pracę nieregularną lub sezonową. Wyniki badania pokazują bariery, z jakimi borykają się starsi uchodźcy w znalezieniu pracy w Polsce, w tym ryzyko pracy bez formalnej umowy. Biorąc pod uwagę niską kwotę przeciętnej ukraińskiej emerytury, starsi uchodźcy są zależni od wsparcia finansowego ze strony państwa polskiego, członków rodziny oraz, w znacznie mniejszym stopniu, pomocy finansowej ze strony organizacji pozarządowych i polskich gospodarzy. Gospodarstwa domowe, które prowadzone są przez osoby starsze, mają bardziej ograniczone źródła dochodu niż gospodarstwa domowe z co najmniej jedną osobą w wieku produkcyjnym. Wyniki wskazują na potrzebę opracowania długoterminowej strategii, która pomoże starszym uchodźcom zapewnić sobie bezpieczeństwo finansowe dla zaspokojenia podstawowych potrzeb.

Wyniki badania potwierdzają, że starsi ukraińscy uchodźcy mają dobry dostęp do jednorazowej pomocy pieniężnej udzielanej wszystkim ukraińskim uchodźcom przez polski rząd oraz do powszechnych państwowych świadczeń rodzinnych, takich jak świadczenia wychowawcze na każde dziecko (500+). Dostęp do pomocy społecznej dedykowanej osobom, które nie mogą pracować ze względu na wiek, niepełnosprawność lub znajdują się w bardzo trudnej sytuacji finansowej, okazał się bardziej problematyczny.

Zakwaterowanie pozostaje jednym z najważniejszych długoterminowych wyzwań dla starszych ukraińskich uchodźców w Polsce. W czasie przeprowadzania badania prawie połowa respondentów wynajmowała swoje mieszkanie, a połowa korzystała z jakiegoś rodzaju wsparcia mieszkaniowego.

Z łącznej liczby 1 miliona
ukraińskich uchodźców
w Polsce, ludzie starsi to

73 000

Gospodarstwa domowe prowadzone przez osoby starsze były bardziej zależne od wsparcia w zakwaterowaniu, niż gospodarstwa domowe z co najmniej jedną osobą w wieku produkcyjnym. Wyniki wskazują na dużą potrzebę kontynuacji programów pomocy mieszkaniowej, takich jak bezpłatny dostęp do miejsc zbiorowego zakwaterowania lub świadczenia pieniężne dla osób oferujących zakwaterowanie dla najbardziej zagrożonych starszych uchodźców, którzy nie są w stanie pokryć kosztów wynajmu. Wycofanie takiej formy wsparcia może narazić starszych uchodźców na ryzyko podjęcia przedwczesnej decyzji o powrocie do Ukrainy, życia w złych warunkach lub nawet bezdomności.

Wielu starszych uchodźców z Ukrainy wymaga opieki medycznej i ułatwionego dostępu do polskiego systemu opieki zdrowotnej. Sześćdziesiąt jeden procent z nich ma niepełnosprawność mierzoną za pomocą krótkiego zestawu pytań Grupy Waszyngtońskiej (WG-SS), 70 procent cierpi na choroby chroniczne lub ma poważny stan zagrożenia zdrowia, a 64 procent jest leczonych lub przyjmuje leki. Długi czas oczekiwania na specjalistyczną opiekę, bariery językowe i brak informacji zostały zidentyfikowane jako główne wyzwania w dostępie do opieki zdrowotnej w Polsce. Większość starszych uchodźców z Ukrainy, z którymi przeprowadzono wywiady w ramach tego badania, ma trudności z pokryciem wydatków związanych ze zdrowiem, a tylko osiem procent jest w stanie w pełni opłacić świadczenia medyczne. Trzy główne rodzaje kosztów związanych ze zdrowiem, z którymi się zmagają, to leki, specjalistyczne leczenie i wizyty lekarskie. Badanie podkreśla potrzebę wspierania starszych ukraińskich uchodźców w pokrywaniu kosztów związanych ze zdrowiem.

Zdrowie psychiczne i dobrostan psychospołeczny starszych ukraińskich uchodźców są jednym z głównych powodów do niepokoju. Prawie 80 procent badanych uchodźców zamartwiała się, odczuwało niepokój i/lub depresję codziennie lub przez większość dni w ciągu 30 dni poprzedzających badanie. Wyniki wskazują na silną potrzebę poprawy dostępu starszych uchodźców do wsparcia w zakresie zdrowia psychicznego i wsparcia psychospołecznego (MHPSS) w Polsce, a także innych rodzajów pomocy w społecznościach, w których żyją, w tym wzmacniających więzi i kontaktów społecznych, na przykład w grupach wsparcia dla starszych Ukraińców.

Niedostatek informacji i bariery językowe stanowią poważne przeszkody w zapewnieniu starszym ukraińskim uchodźcom dostępu do potrzebnych usług i aktywności związanych z integracją społeczną. W badaniu zidentyfikowano potrzebę organizacji

kursów języka polskiego dostosowanych do potrzeb starszych uchodźców z Ukrainy, które mogą również służyć jako środek do zwiększenia ich uczestnictwa w życiu społecznym. Głównymi kanałami wykorzystywanymi przez respondentów badania w celu uzyskania dostępu do informacji są sieci społecznościowe i Internet, a grupa wiekowa i skład gospodarstwa domowego okazały się ważnymi czynnikami wpływającymi na umiejętności cyfrowe.

Wyniki wskazują na potrzebę dywersyfikacji kanałów informacyjnych zarówno w celu dotarcia do starszych uchodźców, jak i opracowania jednej platformy, która gromadziłaby informacje istotne dla tej grupy wiekowej. Innym ważnym sposobem na wypełnienie luki informacyjnej i ułatwienie dostępu do usług i instytucji publicznych jest zapewnienie wsparcia w postaci asystentów osób starszych.

Osiemnaście procent respondentów badania nie wychodziło z domu, aby uczestniczyć w spotkaniach towarzyskich, zajęciach lub aby odwiedzić przyjaciół w ciągu 30 dni poprzedzających wywiad, przy czym osoby powyżej 70 roku życia rzadziej uczestniczyły w wydarzeniach towarzyskich niż osoby po sześćdziesiątce. Trudny dostęp (np. brak transportu), brak zainteresowania uczestnictwem i brak osoby, z którą można by pójść, były wymieniane jako trzy główne powody uniemożliwiające osobom starszym uczestnictwo w wydarzeniach społecznych. Badanie wykazało brak inicjatyw mających na celu integrację starszych Ukraińców z polskimi rówieśnikami i ogólnie rzecz biorąc, starsi Ukraińcy rzadko (jeśli w ogóle) są włączani do programów lub działań skierowanych do starszych Polaków.

Badanie wykazało dotkliwy brak programów i działań skierowanych do starszych uchodźców z Ukrainy, dostosowanych do ich potrzeb i wyzwań stojących przed tą grupą wiekową. Głównymi przyczynami braku takich inicjatyw, wymienianymi przez ankietowanych przedstawicieli instytucji publicznych i organizacji pozarządowych, były: początkowy etap kryzysu, kiedy skupiono się na zaspokojeniu podstawowych potrzeb dla wszystkich, relatywnie niższa liczba starszych Ukraińców w porównaniu z innymi grupami wiekowymi oraz wymagania darczyńców dotyczące konkretnych programów. Obecnie, kiedy faza kryzysowa się zakończyła, nadszedł czas, aby przyjrzeć się specyficznym potrzebom uchodźców, w tym osób starszych. Aby odnieść sukces, wysiłki te muszą zostać osadzone w długoterminowej polityce migracyjnej i społecznej, dokładnych danych na temat populacji uchodźców w poszczególnych miejscowościach, koordynacji międzysektorowej, a przede wszystkim w głosach i potrzebach samych starszych uchodźców. Kluczowe znaczenie ma konsultowanie się z osobami starszymi podczas projektowania programów, które uwzględniają ich potrzeby i wykraczają poza ogólne podejście. Musimy zrozumieć czynniki, które mogą stanowić barierę dla tego, by osoby starsze mogły wyrażać swoje opinie i stworzyć bezpieczną przestrzeń, która pozwoli na znaczące uczestnictwo osób starszych w procesach decyzyjnych dotyczących ich kwestii, w tym polityk, programów i usług.

Wprowadzenie

Inwazja Rosji na Ukrainę na pełną skalę w lutym 2022 r. zmusiła miliony Ukraińców do szukania schronienia za granicą. Główny szlak uchodźców prowadził przez Polskę, a w okresie od 24 lutego 2022 r. do 13 czerwca 2023 r. odnotowano ponad 12 milionów przekroczeń granicy ukraińsko-polskiej.¹ Podczas gdy niektórzy uchodźcy wyjechali do innych krajów lub wrócili do Ukrainy, wielu zdecydowało się pozostać w Polsce.

Do 2 maja 2022 r. 1,07 mln Ukraińców zarejestrowało się w Polsce w celu uzyskania ochrony czasowej, co stanowi najwyższą liczbę wśród krajów członkowskich UE przyjmujących Ukraińców.

Spośród nich 44,3 procent stanowiły dzieci, 44,1 procent kobiety w wieku od 18 do 59 lat, a 7,4 procent osoby powyżej 60 roku życia.² Przyjazd tak dużej liczby i zarazem odsetka starszych uchodźców jest bezprecedensowy wśród państw członkowskich UE i postawił władze przed wyzwaniem, jak odpowiedzieć na potrzeby dużej liczby starszych uchodźców.

W dniu 4 marca 2022 r. Rada Unii Europejskiej uruchomiła europejską dyrektywę w sprawie

tymczasowej ochrony (Temporary Protection Directive – TPD), która pozwoliła państwom członkowskim zaoferować ochronę Ukraińcom uciekającym przed rosyjską inwazją i zapobiec przeciążeniu krajowych systemów azylowych.³ W dniu 12 marca 2022 r. polski parlament uchwalił „Ustawę o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa” (dalej „specustawa”). Ustawa przyznawała obywatelom Ukrainy i ich małżonkom, którzy wjechali do Polski od 24 lutego 2022 r. i zadeklarowali zamiar pozostania w Polsce, prawo do legalnego pobytu w kraju do 24 sierpnia 2023 roku. Ze względu na trwającą wojnę okres ten został przedłużony do 4 marca 2024 r., a w szczególnych przypadkach do 31 sierpnia lub 20 września 2024 r.⁴

Obywatele Ukrainy, którzy spełniają warunki pozwalające im na legalny pobyt w Polsce zgodnie ze specustawą, mogą złożyć wniosek o nadanie numeru PESEL (Powszechnego Elektronicznego Systemu Ewidencji Ludności) i otrzymać status ochrony czasowej. Oprócz legalnego pobytu, specustawa zapewnia uprawnionym obywatelom Ukrainy prawo do legalnej pracy w Polsce, dostęp do usług publicznych, takich jak bezpłatna opieka zdrowotna, edukacja i pomoc społeczna, a także pakiet pomocy obejmujący tymczasowe wsparcie w zakwaterowaniu i jednorazową pomoc pieniężną w wysokości 300 PLN/75 USD.⁵

Maciek Zygmunt/HelpAge International/Crown Agents

Sześćdziesiąt pięć procent obywateli Ukrainy zarejestrowanych obecnie w Polsce to kobiety.

Baza danych zawierająca statystyki dotyczące osób zarejestrowanych w rejestrze obywateli Ukrainy i członków ich rodzin, którym nadano status cudzoziemca na podstawie specustawy (dalej „baza PESEL UKR”) jest administrowana przez Ministerstwo Cyfryzacji i jest uważana za najlepsze dostępne narzędzie do oszacowania aktualnej liczby Ukraińców objętych ochroną czasową. Ponieważ w 2022 r. rejestracja PESEL była dobrowolna, kilka badań ujawniło rozbieżności między bazą danych PESEL UKR, a rzeczywistą liczbą przesiedlonych Ukraińców mieszkających w Polsce.⁶ Jednak od stycznia 2023 r. wszyscy Ukraińcy, którzy chcą zalegalizować swój pobyt na podstawie przepisów specjalnej ustawy, muszą uzyskać numer PESEL UKR.⁷ Baza danych PESEL UKR jest aktualizowana co tydzień. Wyłączone są z niej osoby, które zmarły lub uzyskały inny status prawny, taki jak zezwolenie na pobyt stały lub Karta Polaka.⁸ Z bazy danych usuwane są również osoby, które opuściły Polskę na dłużej niż 30 dni lub otrzymują pomoc w innych krajach UE.⁹

Na dzień 19 czerwca 2023 r. w bazie danych PESEL UKR zarejestrowanych było 996 417 obywateli Ukrainy. Sześćdziesiąt pięć procent stanowiły osoby płci żeńskiej, 35 procent osoby płci męskiej; 43 procent stanowiły dzieci, 50 procent osoby w wieku od 19 do 59 lat, a siedem procent osoby w wieku 60 lat lub starsze. Pod względem rozkładu geograficznego trzy główne województwa, w których Ukraińcy otrzymali PESEL UKR, to: mazowieckie (21 procent), dolnośląskie (11 procent) i śląskie (10 procent).¹⁰

Struktura demograficzna ukraińskich uchodźców była wynikiem dekretu prezydenta Ukrainy z 24 lutego 2022 r., który wprowadził stan wojenny w Ukrainie i zakazał mężczyznom w wieku od 18 do 59 lat opuszczania kraju. Z zakazu wyłączono kilka grup, w tym samotnych ojców, mężczyzn niepełnosprawnych lub mężczyzn, którzy zapewniają stałą opiekę osobom wymagającym opieki, jeśli żaden inny opiekun nie może wykonywać tego zadania.¹¹

Polski rząd jest chwalony za szybkie i skuteczne działania mające na celu zapewnienie wsparcia Ukraińcom uciekającym przed wojną. Rzeczywiście, przypadek Polski pokazuje, jak szybkie wprowadzenie regulacji prawnych może pomóc uchodźcom w uzyskaniu dostępu do podstawowych usług w krytycznym momencie.¹² W pierwszych miesiącach kryzysu wysiłki te były wspierane przez masową mobilizację polskiego społeczeństwa obywatelskiego i szybki zastrzyk międzynarodowych funduszy. Oba te czynniki zaczęły jednak słabnąć pod koniec roku, a na rok 2023 prognozowany jest znacznie niższy poziom finansowania ze strony organizacji międzynarodowych.¹³ Główną strategią polskiego rządu było ułatwienie szybkiej integracji ukraińskich uchodźców na polskim rynku pracy, tak aby mogli stać się samowystarczalni finansowo.¹⁴ Chociaż jest to pożądanym kierunkiem, strategii tej nie można uznać za rozwiązanie zapewniające bezpieczeństwo finansowe szczególnie narażonym grupom uchodźców, takim jak osoby niepełnosprawne, samotne matki z małymi dziećmi i osoby starsze.¹⁵

Mykhailo Mozol/HelpAge International

Tetiana ma 74 lata i mieszka w miejscu zbiorowego zakwaterowania w Polsce.

„Kiedy zaczęła się wojna, jak większość starszych ludzi, chciałam zostać w domu, ale po rozpoczęciu działań wojennych, musiałam uciekać”.

W raporcie opisano, w jakim stopniu potrzeby starszych ukraińskich uchodźców zostały zaspokojone w początkowej fazie odpowiedzi Polski na ich napływ i przedstawiono zalecenia dotyczące dalszego wsparcia dla starszych Ukraińców. W szerszym ujęciu, w raporcie uwzględniono wnioski dotyczące reagowania na przyszłe przesiedlenia z udziałem osób starszych.

Dlaczego powstał ten raport?

Na dzień 19 czerwca 2023 r. w bazie danych PESEL UKR znajdowało się 72 907 Ukraińców w wieku 60 lat lub starszych, co stanowiło 7,3 procent całkowitej liczby posiadaczy zezwoleń na pobyt czasowy. Starsi ukraińscy uchodźcy w Polsce są szczególnie narażeni na niepewność finansową, ze względu na niską wartość średniej ukraińskiej emerytury po przeliczeniu na polskie złote (około 500 PLN/125 USD)¹⁶ oraz trudności, jakie napotyka ta grupa wiekowa w znalezieniu zatrudnienia. Tymczasem niewiele wiadomo na temat sytuacji, potrzeb i problemów, z jakimi borykają się starsi uchodźcy z Ukrainy, a większość badań koncentruje się na uchodźcach ukraińskich jako całości. Niniejsze badanie ma na celu wypełnienie tej luki poprzez zbadanie sytuacji i doświadczeń starszych Ukraińców mieszkających w Polsce w wyniku konfliktu wojennego oraz zakresu, w jakim dostarczone wsparcie zaspokajało ich potrzeby.

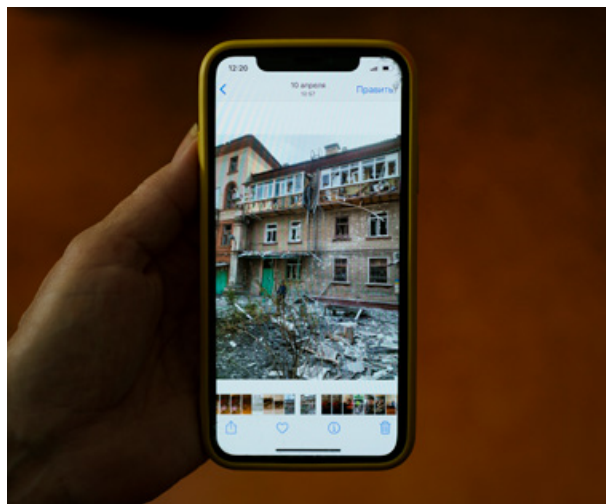
Podejście metodologiczne i cechy respondentów

W centrum tego badania jest koncepcja dobrostanu. Choć istnieje wiele definicji i miar dobrostanu,¹⁷ HelpAge International definiuje dobrostan jako „**zdolność do prowadzenia satysfakcjonującego życia z poczuciem celu i sensu**”.¹⁸ Badanie zostało przeprowadzone we współpracy Fundacji Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej i HelpAge International w okresie od maja do lipca 2023 roku. Przedstawiona analiza opiera się na danych zebranych za pomocą:

- 382 ankiet przeprowadzonych wśród starszych Ukraińców mieszkających w Polsce;
- 11 wywiadów pogłębionych i 4 grup fokusowych (FGD) ze starszymi Ukraińcami; oraz
- 15 wywiadów z kluczowymi informatorami (KII) z różnych podmiotów zaangażowanych w planowanie, regulację i świadczenie pomocy uchodźcom ukraińskim w Polsce.

Szczegółowe informacje na temat metodologii znajdują się w [Załączniku](#) →

Badanie kwestionariuszowe (ilościowe) zostało przeprowadzone wśród 382 starszych uchodźców z Ukrainy, którzy przybyli do Polski po eskalacji wojny w Ukrainie w lutym 2022 roku. W próbie badawczej 80 procent (304 osoby) stanowią kobiety, a 20 procent (78 osoby) mężczyźni. Rozkład płci respondentów nie różni się w sposób istotny statystycznie od rozkładu płci osób starszych w bazie PESEL UKR (76 procent kobiet i 24 procent mężczyzn).¹⁹ Średni wiek respondentów wynosił 68 lat. Dwie trzecie respondentów było po sześćdziesiątce, a jedna trzecia miała ponad 70 lat. Nieco ponad połowa respondentów ukończyła gimnazjum lub szkołę średnią (52 procent), 46 procent posiadało wykształcenie wyższe, a jeden procent tylko wykształcenie podstawowe.

Emre Caylak/HelpAge International

Starsi uchodźcy żyją w ciągłym strachu o los krewnych pozostawionych w Ukrainie.

Jeśli chodzi o deklarowany stan cywilny, nieco ponad połowa respondentów jest stanu wolnego (52 procent), prawie jedna trzecia jest w związku małżeńskim lub ma partnera, z którym mieszka (32 procent), a 14 procent jest rozwiedzionych, w separacji lub owdowiałych. Kobiety częściej są samotne (60 procent) lub rozwiedzione, w separacji lub owdowiałe (16 procent).

Średnia wielkość gospodarstwa domowego (włączając w to respondentów), wynosi 2,6 osoby. Spośród całej próby, 27,5 procent stanowią gospodarstwa jednoosobowe, 29 procent stanowią gospodarstwa dwuosobowe, 17 procent – trzyosobowe, a 26 procent – czterosobowe lub liczniejsze. Jeśli chodzi o skład wiekowy, 46 procent to gospodarstwa domowe, w których są tylko osoby starsze (jedna lub więcej), a 34 procent to trzypokoleniowe gospodarstwa domowe z dziećmi, osobami w wieku od 18 do 59 lat i osobami starszymi. Kolejne 17 procent gospodarstw domowych ma domowników w wieku 18-59 lat oraz osoby starsze, podczas gdy trzy procent składa się z osób starszych, które opiekują się dziećmi w wieku poniżej 18 lat.

Rezultaty badania zostały przeanalizowane pod względem różnic w zależności od płci, grupy wiekowej (tj. respondentów w wieku od 60 do 69 lat w porównaniu z respondentami w wieku powyżej 70 lat), niepełnosprawności i struktury gospodarstwa domowego (tj. gospodarstw domowych składających się wyłącznie z osób starszych lub osób starszych i dzieci w porównaniu z gospodarstwami domowymi z co najmniej jedną osobą w wieku produkcyjnym). W raporcie przedstawiono jednak tylko statystycznie istotne wyniki. Wiek i struktura gospodarstwa domowego okazały się najistotniejszymi czynnikami różnicującymi badaną grupę w zakresie źródeł dochodu, dostępu do pomocy socjalnej w Polsce, znajomości języka polskiego czy kanałów dostępu do informacji o potrzebnych usługach.

Głosy starszych uchodźców z całej Ukrainy

Respondenci różnili się pod względem miejsca pochodzenia – połowa uciekła ze wschodniej Ukrainy, 41 procent z centralnej Ukrainy i osiem procent z zachodniej Ukrainy. Zdecydowana większość respondentów przebywa w Polsce od ponad 12 miesięcy (92 procent), siedem procent od 6 do 12 miesięcy, a mniej niż jeden procent przebywa w Polsce krócej niż sześć miesięcy. Ogólnie rzecz biorąc, ankietowani mieszkali w 77 różnych lokalizacjach w całej Polsce, przy czym trzema miastami z największą liczbą osób badanych były: Warszawa (11 procent), Kraków (10 procent) i Białystok (9 procent).

Starsi Ukraińcy, którzy podzielili się swoimi historiami podczas dyskusji w grupach fokusowych (FGD) lub wywiadów pogłębionych (IDI), zwani łącznie uczestnikami badania, pochodzili ze wschodniej (24 uczestników), centralnej (22 uczestników) i zachodniej (trzech uczestników) Ukrainy. Więcej informacji demograficznych na temat uczestników FGD i IDI znajduje się w [Załączniku](#) →

Miejsce pochodzenia określiło doświadczenia uczestników badania związane z wojną i ucieczką do Polski i ma wpływ na perspektywy ich powrotu. Większość opisywała swoje przedwojenne życie jako ustabilizowane, choć często skromne, i podkreślała, że wojna i ucieczka były punktem zwrotnym w ich życiu. Szczególnie ci, którzy uciekli ze wschodniej Ukrainy, często doświadczyli ciężkich walk na własnej skórze, a wielu z nich pozostawiło za sobą zniszczone mienie.

Jak stwierdziła jedna z uczestniczek badania:

„Mieszkałam w Bachmucie. Bardzo trudno jest mi mówić. Wszyscy w mojej okolicy zginęli. Mieszkaliśmy na skraju ulicy. Teraz nic już tam nie ma. Zabrali mnie wolontariusze, to co mam na sobie i to co mam ze sobą, to wszystko co mi pozostało (...) Tak bardzo boję się tu umrzeć, chcę wrócić do domu. Nawet nie wiem, gdzie są pochowani moi krewni. Nie mogę iść na grób. Mam 78 lat, jestem już starą i chorą osobą”.
Waleria, 78 lat, która uciekła z Bachmutu

Niektórzy uczestnicy z innych części Ukrainy początkowo spodziewali się, że wojna ograniczy się do wschodniej Ukrainy i zdecydowali się na ucieczkę, gdy bombardowania i ostrzały dotarły do ich miejscowości.

Ci uczestnicy badania, którzy opuścili Ukrainę wkrótce po 24 lutego 2022 r., podzielili się historiami o strachu, chaosie i wycieńczeniu.

Jak wspomina jedna z uczestniczek FGD:

„Widziałam taki horror tylko w telewizji i na filmach, kiedy tłum niesie cię i nie wiesz dokąd. Przywiązałam do siebie wnuczkę, jej kaszel się pogorszał. Moja córka została prawie wepchnięta pod pociąg, popchnął ją zdrowy mężczyzna. Powiedziałam: „Co ty robisz?”. Złapałam jedną torbę, a drugą zgubiłam. To był horror. W pociągu konduktor powiedział, że w tych dniach posiwiat. Wszyscy się tłoczyli, każdy chciał uciec”.

Nina, 64 lata, uczestniczka FGD

Zdecydowana większość uczestników badania przyjechała do Polski bezpośrednio z Ukrainy, choć dla wielu podróż ta wiązała się z kilkoma przystankami po drodze. Jednak niektórzy mieli bardziej skomplikowane szlaki migracyjne, np. przez Rosję i Estonię.

Stefan Trappe/HelpAge International

Ci, którzy uciekli ze wschodniej Ukrainy, często na własnej skórze doświadczyli ciężkich walk.

Większość respondentów przyjechała do Polski wraz z członkami rodziny. W wielu przypadkach starsze osoby, z którymi przeprowadzono wywiady, zostały przekonane do ucieczki przez swoje dzieci i wnuki, które albo uciekły do Polski wcześniej, albo mieszkały tam przed wojną. Wiele osób podkreślało swoją niechęć do opuszczenia Ukrainy „do ostatniej chwili”.

Jedna z uczestniczek badania wspomina:

„Kiedy zaczęła się wojna, jak większość starszych ludzi, chciałam zostać w domu, ale po rozpoczęciu aktywnych działań wojennych musiałam uciekać. Przybyła do nas pomoc humanitarna, a ewakuacja miała być przeprowadzona tym samym samochodem. Dowiedziałam się o tym 3 godziny przed rozpoczęciem ewakuacji, więc włożyłam wszystko, co mogłam, do jednej torby i wyjechałam”.

Tatiana, 74 lata, z Doniecka

Ci, którzy nie mieli bliskiej rodziny w Polsce, często liczyli na pomoc i radę przyjaciół i znajomych, zarówno Ukraińców, jak i Polaków. Ci, którzy nie znali nikogo, musieli zwrócić się o wsparcie do wolontariuszy. Uczestnicy badania bardzo wysoko ocenili wsparcie, jakie otrzymali od polskiego państwa i społeczeństwa obywatelskiego, szczególnie w początkowej fazie kryzysu, które polegało na bezpłatnym zakwaterowaniu, zapewnieniu odzieży, żywności i ogólnym wsparciu w odnalezieniu się w polskiej rzeczywistości.

Jeśli chodzi o plany na przyszłość, 59 procent respondentów stwierdziło, że planuje pozostać w Polsce dłużej niż trzy miesiące. Dla prawie jednej trzeciej plany zależą od sytuacji w Ukrainie, 4,5 procent nie planuje pozostać w Polsce, a cztery procent pozostaje niezdecydowanych (rys. 1).

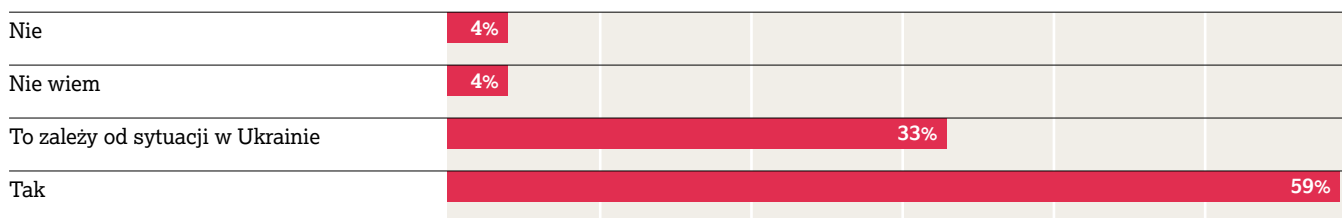
Dane z wywiadów i grup fokusowych pokazują, że większość chciałaby wrócić do domu tak szybko, jak to możliwe, tj. gdy wojna i działania wojenne dobiegną końca i/lub gdy ich miejsca zamieszkania nie będą już pod kontrolą wojskową Federacji Rosyjskiej. Niektórzy jednak nie mają do czego wracać, a ich majątek został zniszczony. Wielu planuje pozostać w Polsce tak długo, jak będą w stanie się tam utrzymać, np. mając pracującego członka rodziny lub dostępne wsparcie.

Jedna z uczestniczek badania powiedziała:

„Nie mamy domu. Kiedy nas ewakuowano, został najpierw okradziony, a potem zbombardowany. (...) Nie ma nic. Miejscowi chodzą dookoła, zdzierają kafelki, odrywają deski. Tam, gdzie dach spadł, zrywają dachówki i zbierają materiały. Ludzie potrzebują – to biorą. Mnie tam nie ma. Taka jest sytuacja. I teraz nie wiemy, jak być i dokąd iść. Nie mamy swojego miejsca w Ukrainie. Nie mamy krewnych. Nie ma nikogo. Nie mamy dokąd pójść”.

Uczestniczka FGD, która przyjechała do Polski, aby wesprzeć córkę i wnuka

Rys. 1: Czy planujesz zostać w Polsce na dłużej?

Jonathan Moore/HelpAge International

Większość osób starszych, z którymi rozmawialiśmy, mieszka w miastach.

Zakwaterowanie

Polski rząd wspiera tymczasowe zakwaterowanie Ukraińców, którzy przybyli do Polski w wyniku wojny.

Po pierwsze, przez pierwszy rok państwo zapewniało bezpłatne miejsca zbiorowego zakwaterowania. Od marca 2023 r. mieszkańcy muszą partycypować w kosztach swojego pobytu, od czerwca 2023 r. muszą oni pokryć 75 procent kosztów zakwaterowania, ale nie więcej niż 60 zł na osobę, jeśli przebywają w Polsce dłużej niż 180 dni.²⁰ Drugi mechanizm wsparcia to świadczenie pieniężne za zapewnienie zakwaterowania i wyżywienia uchodźcom z Ukrainy. Każdy podmiot, w tym osoby fizyczne prowadzące gospodarstwo domowe, mogą otrzymać 40 PLN (9 USD) dziennie przez okres do 120 dni, aby zrekompensować koszty goszczenia Ukraińców, którzy uciekli przed konfliktem. W przypadku obu rozwiązań przewidziano wyjątki dla określonych grup – w tym osób niepełnosprawnych, kobiet powyżej 60. roku życia i mężczyzn powyżej 65. roku życia – które nie są zobowiązane do pokrywania kosztów pobytu w zbiorowych miejscach zakwaterowania²¹ i dla których polscy gospodarze mogą otrzymywać świadczenie pieniężne przez okres dłuższy niż 120 dni.²²

Przedstawiciel rządu stwierdził:

„[Osoby starsze są zwolnione z opłat w miejscach zbiorowego zakwaterowania], wybraliśmy te najbardziej wrażliwe grupy, grupy, które mogą nie mieć szansy na usamodzielnienie się z powodu niepełnosprawności lub wieku. Tym osobom państwo zapewni wsparcie w postaci zakwaterowania i pełnego wyżywienia do marca przyszłego roku [2024] lub dłużej, jeśli Komisja Europejska podejmie taką decyzję”.

Typy zakwaterowania

Według badania przeprowadzonego przez UNHCR/REACH w listopadzie 2022 r., 50 procent respondentów Ukraińskich uchodźców wynajęło lokum w Polsce, 19 procent mieszkało z rodziną goszczącą, a 14 procent w ośrodkach zbiorowego zakwaterowania. Respondenci, którzy podróżowali do Polski z co najmniej z jednym członkiem rodziny w wieku powyżej 60 lat (30 procent całej próby), częściej mieszkali z rodzinami goszczącymi (26 procent w porównaniu z 16 procentami) i rzadziej wynajmowali lokum (41 procent w porównaniu z 54 procentami) niż respondenci, którzy nie podróżowali ze starszymi członkami rodziny.²³

Rys. 2: Rodzaje zakwaterowania

Inne	1%
Wole nie odpowiadać	1%
Płacę tylko za media	6%
Polska rodzina goszcząca	15%
Centrum zbiorowego zakwaterowania	29%
Wynajmowany lokal	48%

Dane zebrane w ramach tego projektu badawczego pokazują, że starsi Ukraińcy nie są znacząco nadreprezentowani wśród mieszkańców ośrodków zbiorowego zakwaterowania. Według danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji z czerwca 2023 r. osoby starsze stanowiły około dziewięć procent mieszkańców ośrodków zbiorowego zakwaterowania prowadzonych przez rząd (w porównaniu do 7,3 procent osób powyżej 60. roku życia w bazie PESEL UKR), a ich liczba zmniejszała się proporcjonalnie do innych grup wiekowych.²⁴

Prawie wszyscy respondenci badania kwestionariuszowego mieszkali na obszarach miejskich (96 procent). Czterdzieści osiem procent respondentów wynajmuje swoje lokum, 29 procent mieszka w miejscach zbiorowego zakwaterowania lub hostelach dla uchodźców, 15 procent mieszka u polskich rodzin goszczących, a sześć procent musi płacić tylko za media (rys. 2). Oznacza to, że prawie połowa respondentów badania korzystała z jakiegoś rodzaju wsparcia w zakresie zakwaterowania, które albo pozwoliło im przebywać tam za darmo, albo po minimalnych kosztach. Wśród respondentów mieszkających w miejscach zbiorowego zakwaterowania lub innych rodzajach bezpłatnego zamieszkiwania, 61 procent stanowiły gospodarstwa domowe z co najmniej jedną osobą starszą. Wśród osób, które wynajmowały lokale, proporcje były odwrotne – 65 procent gospodarstw domowych składało się z osób starszych i osób w wieku produkcyjnym.

Nieco ponad 70 procent respondentów nie zgłosiło żadnych zastrzeżeń dotyczących obecnego zakwaterowania. Najczęściej wymieniane problemy dotyczyły niepewności co do przyszłości, np. możliwości utraty zakwaterowania lub konieczności ponoszenia wyższych kosztów (13 procent), braku prywatności (9 procent) i dużego zagęszczenia osób w tym samym pokoju (9 procent). Rzadziej wymieniano problemy związane z zakwaterowaniem niespełniającym potrzeb związanych z mobilnością (5 procent), brakiem podstawowego wyposażenia (4 procent) lub odległą lokalizacją (2 procent). Co ważne, respondenci wydają się czuć komfortowo pod względem społecznym w swoich obecnych miejscach zamieszkania, a bardzo

niewielu z nich zgłasza trudne relacje z ludźmi, z którymi mieszkają (3 procent) czy wynajmującymi/gospodarzami lub sąsiadami (po 1 procent).

Warunki zakwaterowania i niepewność mieszkaniowa

Większość osób uczestniczących w grupach fokusowych i wywiadach pogłębionych mieszkała w różnego rodzaju miejscach zbiorowego zakwaterowania, np. hostelach dla uchodźców lub akademikach, i większość z nich była zadowolona z panujących tam warunków. Wiele osób, które mieszkały w miejscach zbiorowego zakwaterowania w momencie przeprowadzania wywiadu, zmieniło zakwaterowanie w pierwszych miesiącach pobytu w Polsce. Niektórzy początkowo wynajmowali mieszkania, ale zabrakło im funduszy, inni mieszkali z polskimi rodzinami, które ich gościły, ale po pewnym czasie musieli się wyprowadzić, a jeszcze inni musieli opuścić mieszkania dzielone z krewnymi z powodu przeludnienia i napięć.

Jeden z uczestników FGD stwierdził:

„Mam tutaj bardzo dobre warunki. Na przykład, mieszkałem w mieszkaniu przez długi czas i jestem bardzo wdzięczny ludziom, którzy udzielili nam schronienia. Ale oni mają własne rodziny. Wszystko ma swój czas. A tutaj mamy się dobrze, bo nie jesteśmy od nikogo zależni. Niezależnie od tego, czy wychodzisz, czy płacisz, czy coś robisz, nie czujesz się tak samo, jak wtedy, gdy mieszkasz z kimś”.

Borys, 76 lat, który mieszka w miejscu zbiorowego zakwaterowania

Dane wyraźnie pokazują, że miejsca zbiorowego zakwaterowania, w których ukraińskie kobiety powyżej 60 roku życia i ukraińscy mężczyźni powyżej 65 roku życia mogą mieszkać za darmo, stanowią ważną sieć bezpieczeństwa, która jest realną alternatywą dla nieodpowiednich rozwiązań mieszkaniowych, bezdomności i/lub przedwczesnej decyzji o powrocie do Ukrainy.

Uczestnicy wywiadów grupowych i indywidualnych, którzy mieszkają w wynajmowanych mieszkaniach, mają albo członka rodziny pracującego w Polsce, albo wynajmują mieszkania z innymi Ukraińcami, aby dzielić koszty. Ci, którzy wynajmują mieszkanie w Polsce, mówili o niechęci ze strony polskich właścicieli do wynajmowania mieszkań osobom starszym, ukraińskim rodzinom z małymi dziećmi i zwierzętami domowymi. Świadczenia pieniężne dla polskich gospodarzy okazały się ważnym narzędziem wspierającym potrzeby mieszkaniowe starszych Ukraińców, których nie stać na czynsz. Zdecydowana większość uczestników badania nie planowała zmiany obecnego miejsca zamieszkania, ponieważ byli z niego zadowoleni (w większości przypadków) lub nie widzieli żadnych realnych alternatyw.

Jedna z uczestniczek badania wspomina:

„Ogólnie sytuacja jest bardzo napięta. Rodzina, z którą obecnie mieszkam, nie chce, żebym z nimi mieszkała, ale nie mam możliwości wynajęcia osobnego mieszkania. (...) Nie mogę jednak nic zmienić. Nie mam na to pieniędzy. I nie mogę wrócić do Mariupola, ponieważ jest to terytorium okupowane”.

Tamara, 77 lat, która straciła męża i córkę podczas wojny

Wywiady z przedstawicielami instytucji odpowiedzialnych za miejsca zbiorowego zakwaterowania i organizacji w nich działających pokazują, że warunki, dostęp do usług, pomocy i dodatkowych działań w poszczególnych placówkach mogą się znacząco różnić w zależności od lokalizacji. Przedstawiciele tych instytucji podkreślali ważną rolę organizacji pozarządowych w zapewnianiu wsparcia tymże mieszkańcom (innego niż zakwaterowanie i wyżywienie zapewniane przez państwo), takiego jak pomoc psychologiczna, fundusze na leki i produkty higieniczne, zajęcia rekreacyjne i spotkania informacyjne. Stwierdzono jednak, że poziom wsparcia organizacji pozarządowych był różny w różnych miejscach zbiorowego zakwaterowania.

Przedstawiciele organizacji pozarządowych, z którymi przeprowadzono wywiady, podkreślili znaczenie miejsc zbiorowego zakwaterowania jako ważnej sieci bezpieczeństwa dla najbardziej zagrożonych Ukraińców, w tym osób starszych, i wyrazili obawy, co stanie się z tymi grupami, gdy rząd podejmie decyzję o zamknięciu ośrodków.

Przedstawiciel organizacji pozarządowej zauważył:

„Ze wszystkich osób przyjeżdżających z Ukrainy najbardziej zagrożone ubóstwem są osoby starsze. Dopóki istnieją miejsca zbiorowego zakwaterowania, mogą liczyć na wsparcie. Ale jeśli zostaną zamknięte, możemy mówić o ryzyku bezdomności”.

Przedstawiciele władz lokalnych objęci badaniem wskazywali, że chociaż część osób starszych chciałaby wyprowadzić się z miejsc zbiorowego zakwaterowania, to jest to bardzo trudne o ile nie mają pracującego członka rodziny, nie są w stanie sami znaleźć pracy lub nie otrzymają jakiegokolwiek wsparcia na pokrycie kosztów wynajmu. Pomoc ta mogłaby przybrać formę świadczenia pieniężnego dla polskich gospodarzy lub dofinansowania kosztów najmu przez instytucje publiczne i/lub organizacje pozarządowe (np. programy typu Cash for Rent), ale w przypadku tej grupy wiekowej kluczowym jest żeby przyjęte rozwiązanie miało charakter długoterminowy.

Mykhailo Mozo/HelpAge International

Mariia ma 81 lat i straciła męża 5 lat temu. Uciekła przed wojną w Ukrainie razem z sąsiadami, nie знаła nikogo w Polsce przed przyjazdem. Mariia została przyjęta przez polską rodzinę, z którą nadal mieszka. Ta rodzina otrzymuje od państwa świadczenie pieniężne i zapewnia jej wszelkie niezbędne produkty takie jak ubranie.

„Jak tylko wojna się skończy, to od razu wrócę do Ukrainy. Tam jest mój dom i wszystko to co było dla mnie najważniejsze przez 80 lat”.

Jonathan Moore/HelpAge International

Pieniądze na utrzymanie są zasadniczym źródłem niepokoju dla osób starszych, które mieszkają samotnie lub razem z innymi starszymi osobami.

Bezpieczeństwo finansowe

Na mocy specustawy ukraińscy uchodźcy mogą legalnie pracować w Polsce bez specjalnego zezwolenia na pracę oraz, jeśli posiadają PESEL, zarejestrować i prowadzić działalność gospodarczą. Ukraińscy uchodźcy mogą również korzystać z usług urzędów pracy, choć zasiłek dla bezrobotnych może być przyznany tylko osobom z historią co najmniej sześciomiesięcznego formalnego zatrudnienia w Polsce.²⁵

W 2014 r. Ukraina i Polska zawarły umowę o zabezpieczeniu społecznym, która daje Ukraińcom pracującym w Polsce takie same prawa emerytalne jak obywatelom polskim i pozwala na wzajemne sumowanie okresów ubezpieczenia społecznego w celu uzyskania prawa do emerytury. Zgodnie z umową, polski Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS) płaci za lata przepracowane w Polsce, a jego ukraiński odpowiednik za lata przepracowane na Ukrainie.²⁶ Umowa daje również obywatelom Ukrainy, którzy osiągnęli okres ubezpieczenia wynoszący 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn (licząc lata przepracowane w obu krajach),

prawo do dodatku do emerytury otrzymywanej w Polsce, jeżeli:

- suma otrzymywanej polskiej emerytury i ukraińskiej emerytury jest niższa niż minimalna emerytura w Polsce (1 588 PLN brutto/około 400 USD);
- osoba osiągnęła wiek 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn;
- osoba legalnie zamieszkuje w Polsce;
- osoba posiada jakikolwiek okres ubezpieczenia społecznego zaliczanego do emerytury w Polsce.²⁷

Wyniki regionalnego badania UNHCR przeprowadzonego na Węgrzech, w Mołdawii, Polsce, Rumunii i na Słowacji w okresie od października 2022 r. do połowy lutego 2023 r. pokazują, że większość ankietowanych starszych Ukraińców była na emeryturze (82 procent) i polegała głównie na emeryturach z Ukrainy (60 procent) oraz pomocy społecznej/wsparciu finansowym w kraju przyjmującym (46 procent). Ze względu na ograniczone możliwości uzyskania dochodu, ta grupa wiekowa zgłaszała również wyższy poziom pilnych potrzeb niż inne gospodarstwa domowe (92 vs. 86 procent). Ogólnie rzecz biorąc, badanie UNHCR wykazało, że brak bezpieczeństwa finansowego wydaje się być jednym z głównych czynników, które sprawiają, że osoby starsze częściej planują powrót do Ukrainy.²⁸

Ograniczone źródła dochodu

Wyniki ankiety przeprowadzonej na potrzeby tego badania pokazują, że 87 procent respondentów otrzymuje ukraińską emeryturę, a 48 procent ma członka gospodarstwa domowego pracującego w Polsce. Jeśli chodzi o inne źródła dochodu gospodarstwa domowego, respondenci najczęściej wymieniają świadczenia na dzieci od państwa polskiego (28,5 procent), pomoc społeczną od państwa polskiego inną niż świadczenia na dzieci (17 procent), oszczędności (8 procent) i ukraińską pomoc społeczną (7 procent). Około pięć procent gospodarstw domowych respondentów otrzymuje przekazy pieniężne od członków rodziny z Ukrainy, a trzy procent od członków rodziny pracujących za granicą.

Pomoc pieniężna od organizacji humanitarnych i polska emerytura składają się na dochód gospodarstwa domowego 3 procent respondentów; 2 procent może liczyć na wsparcie finansowe od polskiego gospodarza, a 0,3 procent gospodarstw domowych respondentów zadłużyło się, aby pokryć miesięczne wydatki. Gospodarstwa domowe prowadzone przez osoby starsze mają bardziej ograniczone źródła dochodu niż gospodarstwa domowe z co najmniej jedną osobą w

wieku produkcyjnym. Mniej z nich ma członków rodziny pracujących w Polsce (27 procent w porównaniu do 68 procent) i rządziej korzystają one z ukraińskiej pomocy socjalnej (3 procent w porównaniu do 11 procent). Wszyscy respondenci wskazujący, że nie mają źródła dochodu (6 osób) żyją w gospodarstwach domowych składających się wyłącznie z osób starszych (rys. 3).

Osiemdziesiąt pięć procent respondentów nie jest zatrudnionych w Polsce. W momencie przeprowadzania badania, 10 procent miało pracę w pełnym lub niepełnym wymiarze godzin, a pięć procent było zaangażowanych w pracę nieregularną i/lub sezonową. Spośród osób, które pracują w Polsce, dwie trzecie ma formalną umowę o pracę, a tym samym płaci składki na ubezpieczenie społeczne, które – w dłuższej perspektywie – mogą umożliwić im otrzymanie polskiej emerytury. Wśród tych, którzy pracują regularnie (37 osób), prawie wszyscy (36 osób) są w wieku od 60 do 69 lat, a tylko jeden respondent ma 70 lat lub więcej. Ponadto osoby z niepełnosprawnością, mierzoną za pomocą WG-SS, mają mniejsze szanse na znalezienie zatrudnienia (91 procent z nich nie pracuje w porównaniu do 75 procent respondentów bez niepełnosprawności).

Rys. 3: Źródła dochodów gospodarstw domowych

Zadłużenie	0%
Inne	1%
Wolę nie mówić	2%
Brak źródeł dochodu	2%
Polski gospodarz pomagający finansowo	2%
Członek rodziny pracujący w innym kraju	3%
Polska emerytura	3%
Pomoc finansowa od organizacji humanitarnych	3%
Członek rodziny pracujący w Ukrainie	5%
Ukraińska pomoc społeczna	7%
Oszczędności	8%
Pomoc społeczna od państwa	17%
Świadczenia wychowawcze (500+)	29%
Członek rodziny pracujący w Polsce	48%
Ukraińska emerytura	87%

Podobne wyniki wyłaniają się z dyskusji w grupach fokusowych i wywiadów pogłębionych, w których tylko jedna osoba miała pełnoetatowe i formalne zatrudnienie, a kolejne dwie miały pracę w niepełnym wymiarze godzin. Wiele osób wyraziło gotowość do podjęcia zatrudnienia, ale miało trudności ze znalezieniem pracy, która uwzględniałaby ich ograniczenia zdrowotne i w której pracodawca byłby skłonny zatrudnić osoby starsze.

Jeden z uczestników badania stwierdził:

„Chcę iść gdzieś do pracy. Ale kiedy pytają mnie o wiek i mówię, że mam 76 lat, wszyscy odmawiają”.

Borys, 76 lat

Niektórzy uczestnicy badania wyrazili zainteresowanie uczestnictwem w kursie poświęconym sposobom znalezienia pracy w Polsce, a jedna osoba wyraziła potrzebę pomocy w uznaniu jej kwalifikacji zawodowych. Jednak wiele osób deklarowało, że nie jest w stanie pracować ze względu na stan zdrowia, wiek i/lub niepełnosprawność. Przedstawiciel ukraińskiej organizacji pozarządowej podkreślił trudności napotymane przez starszych Ukraińców na polskim rynku pracy, w tym dyskryminację ze względu na wiek, brak zapotrzebowania rynku na określone zawody (np. górnicy lub nauczyciele w systemie ukraińskim) oraz różnice kulturowe. Jednocześnie podkreślił potrzebę aktywizacji zawodowej osób starszych, która pozwoli im uzyskać bardzo potrzebny dochód i odzyskać poczucie wartości.

Niskie emerytury z Ukrainy – większe poczucie niepewności dochodu

Wyniki ankiety potwierdzają, że większość starszych Ukraińców jest w stanie uzyskać dostęp do funduszy, do których są uprawnieni w ramach ukraińskiego systemu pomocy społecznej. Osiemdziesiąt siedem procent respondentów otrzymuje ukraińską emeryturę, dziewięć procent ukraińskie świadczenia dla osób z niepełnosprawnością, a mniej niż jeden procent ukraińskie świadczenia na dzieci.

Podczas przeprowadzonych wywiadów pogłębionych i grup fokusowych, ukraińskie emerytury zostały zidentyfikowane jako główne źródło dochodów osobistych. Większość badanych osób ma dostęp do ukraińskich emerytur i/lub innej pomocy społecznej za pośrednictwem kart bankomatowych do swoich ukraińskich kont. Trudności w dostępie do funduszy zgłaszali ci, którzy w Ukrainie otrzymywali emeryturę za pośrednictwem poczty lub których karty bankomatowe pozostały w Ukrainie lub straciły ważność po przyjeździe do Polski. W takich sytuacjach, jak twierdzili uczestnicy badania, ponowne wydanie karty lub zmiana sposobu przelewu wymaga podróży do Ukrainy.

Mykhailo Mozol/HelpAge International

Walentyna ma 60 lat. Pracowała w Polsce jako nauczyciel języka i literatury ukraińskiej, a obecnie oczekuje na decyzję o przyjęciu pierwszej ukraińskiej emerytury.

„Lubię sztukę użytkową, lubię kulturę. Jeżeli miałabym okazję do głębszego zrozumienia polskiej kultury i religii, byłoby bardzo dobrze. Mogłabym uczyć także dzieci haftu, sztuki użytkowej, to są rzeczy które lubię”.

Osoby, które nie mogą odebrać emerytury w Polsce i nie są w stanie pojechać na Ukrainę, aby zająć się tą kwestią, są spokojne, że należne im kwoty kumulują się i będą mogły je wypłacić po powrocie do kraju. Główne wątpliwości dotyczące ukraińskich emerytur wyrażali ci uczestnicy badania, którzy pomimo swojego wieku nie osiągnęli wymaganego udokumentowanego stażu pracy (i nie są pewni, czy będą w stanie to zrobić w Polsce) oraz ci, którzy osiągnęli wiek emerytalny przybywając już w Polsce i czekają na rozpatrzenie ich dokumentów przez ukraiński fundusz emerytalny.

Pomimo faktu, że polski ZUS prowadzi infolinię w języku ukraińskim, dane zebrane od uchodźców i organizacji pozarządowych wskazują, że starszym Ukraińcom często brakuje informacji o rozwiązaniach dostępnych na mocy umowy o zabezpieczeniu społecznym. Dotyczy to na przykład wniosków o przelew ukraińskich emerytur na polskie konto bankowe za pośrednictwem polskiego ZUS (rozwiązanie dla osób, które przed wojną otrzymywały emerytury za pośrednictwem poczty lub których ukraińskie karty bankomatowe straciły ważność) lub o ustalenie ukraińskich uprawnień emerytalnych za pośrednictwem polskiego ZUS. Chociaż obie procedury mogą trwać kilka miesięcy, nie wymagają one podróży do Ukrainy.

Większość uczestników badania mówiła o niskiej wartości swoich emerytur po przeliczeniu na polskie złote, z kwotami od 276 PLN do 500 PLN (od 70 USD do 125 USD). Problem ten dostrzegli również przedstawiciele instytucji i organizacji pozarządowych, z którymi przeprowadzono wywiady.

Oprócz niskiej wartości emerytur, niektórzy uchodźcy skarżyli się na wysokie prowizje od wypłat z bankomatów, co sprawia, że korzystniej jest płacić kartą bezpośrednio w sklepach. Niektórzy uczestnicy badania informowali jednak, że wykorzystują swoje ukraińskie emerytury do utrzymania nieruchomości w Ukrainie, np. opłacania mediów.

Jak zauważył kluczowy informator (pracownik instytucji pomocy społecznej):

„W przeliczeniu na złotówki przeciętna ukraińska emerytura nie daje realnego bezpieczeństwa i realnej szansy na usamodzielnienie się, na przykład wynajęcie mieszkania na rynku. Można sobie ewentualnie pozwolić na bardzo skromne życie. Do pewnego stopnia jest to podobne do sytuacji polskich emerytów, którzy generalnie – o ile nie mieli wysokich dochodów lub jakichś dodatkowych świadczeń – też muszą liczyć się z każdym groszem [ale najczęściej nie muszą wynajmować mieszkań]. A ceny w Polsce w ostatnim okresie dość gwałtownie wzrosły, zwłaszcza jeśli chodzi o podstawowe produkty. Tak więc myślę, że sytuacja osób starszych jest najtrudniejsza, jeśli chodzi o uchodźców i obywateli Ukrainy”.

Jonathan Moore/HelpAge International

Pomoc pieniężna i rzeczowa są ważne, ale zbyt krótkoterminowe i nieprzewidywalne, aby dać osobom starszym bezpieczeństwo, którego potrzebują.

Niedostateczny dostęp do pomocy finansowej

W momencie przeprowadzania badania, trzy procent respondentów otrzymywało pomoc pieniężną od organizacji humanitarnych. Zapytani o źródła pomocy pieniężnej otrzymanej od czasu przyjazdu do Polski, uczestnicy badania najczęściej wspominali o trzymiesięcznej pomocy pieniężnej otrzymanej od UNHCR oraz, w mniejszym stopniu, o pomocy pieniężnej od innych lokalnych i międzynarodowych organizacji pozarządowych. Niektórzy otrzymali również żywność, odzież i inną pomoc rzeczową od organizacji pozarządowych i osób prywatnych, a także zwrot kosztów leczenia. Chociaż pomoc pieniężna i rzeczowa świadczona przez trzeci sektor i społeczeństwo była uważana za istotną, była ona również ogólnie postrzegana jako krótkoterminowa i nieprzewidywalna: „dzisiaj dają, jutro nie”, jak podsumował jeden z uczestników grupy fokusowej. Zebrane dane świadczą o tym, że uczestnicy badania dowiadywali się o dostępnych programach głównie za pośrednictwem sieci społecznościowych i wolontariuszy lub znajdowali informacje w Internecie. Podczas gdy większość miała pozytywne doświadczenia z organizacjami pozarządowymi, niektórzy zgłaszali trudności w otrzymaniu pomocy, do której byli uprawnieni. Dostępne raporty sugerują, że jedna z możliwych barier dla osób starszych w dostępie do pomocy jest związana z faktem, że w wielu przypadkach informacje o pomocy i/lub (samodzielnej) rejestracji są dostępne online, co wyklucza osoby nie posiadające umiejętności cyfrowych.²⁹

Jak wspomina jedna z uczestniczek badania:

„Ja również miałem negatywne doświadczenia. Ubiegałam się o pomoc finansową od [jednej z organizacji pozarządowych]. Otrzymałam SMS-a o płatności, ale nie widziałam go, ponieważ mam wadę wzroku. A kiedy do nich zadzwoniłam, powiedzieli mi, że środki przepadły. To bardzo dziwna sytuacja. Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku pomocy żywnościowej. Musiałam przyjść do biura o 7.30 rano. Sama nie mogłam tego zrobić. Tego dnia nie było też możliwości skorzystania z pomocy osoby towarzyszącej, więc nigdy nie otrzymałam tam pomocy”.

Tamara, 77 lat

Prawie wszyscy uczestnicy badania uznali, że wsparcie ze strony organizacji pozarządowych i polskiego społeczeństwa obywatelskiego zmniejsza się, co wzbudza ich niepokój. Podobną obserwacją, dotyczącą obniżenia poziomu międzynarodowego finansowania, podzielili się przedstawiciele samorządów lokalnych.

Emre Caylak/HelpAge International

Czasami brak informacji uniemożliwia osobom starszym ubieganie się o dostępne formy wsparcia.

Wsparcie socjalne od państwa polskiego

System zabezpieczenia społecznego w Polsce obejmuje ponad trzydzieści programów pomocy społecznej (nieskładkowych) i ubezpieczeń społecznych (składkowych).³⁰ Na mocy specustawy ukraińscy uchodźcy są uprawnieni do szeregu świadczeń pomocy społecznej przyznawanych przez państwo polskie.

Ukraińcy posiadający dzieci mają dostęp do szeregu świadczeń rodzinnych, w tym świadczeń wychowawczych w wysokości 500 zł/125 USD miesięcznie (tzw. 500 Plus), świadczenia Dobry Start dla wszystkich uczniów rozpoczynających rok szkolny, zasiłku rodzinnego, rodzinnego kapitału opiekuńczego czy ulgi w opłacie za pobyt dziecka w żłobku, klubie dziecięcym lub przedszkolu.

Poza świadczeniami rodzinnymi, uchodźcy z Ukrainy mają również prawo do korzystania z programów pomocy społecznej dostępnych dla obywateli polskich, takich jak:

- **Zasiłek stały** Comiesięczny zasiłek przyznawany osobom niezdolnym do pracy z powodu wieku (60+ dla kobiet, 65+ dla mężczyzn) lub niepełnosprawności.³¹ Zasiłek jest uzależniony od dochodu rodziny, a podstawowa kwota 719 PLN/180 USD jest pomniejszana o dochód danej osoby (np. ukraińską emeryturę państwową lub ukraińską rentę inwalidzką).³²
- **Zasiłek pielęgnacyjny** Comiesięczny zasiłek w wysokości 215,84 PLN/54 USD może być przyznany dzieciom z niepełnosprawnością, osobom powyżej 16 roku życia ze znacznym stopniem niepełnosprawności lub z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności (jeśli niepełnosprawność powstała do 21 roku życia) oraz osobom powyżej 75 roku życia, pod warunkiem, że nie otrzymują podobnego zasiłku w innym kraju (w tym w Ukrainie). Zasiłek nie jest uzależniony od dochodu rodziny.³³
- **Świadczenie pielęgnacyjne** Miesięczne świadczenie w wysokości 2 458 PLN/615 USD może zostać przyznane osobom, które zrezygnowały z zatrudnienia w celu sprawowania opieki nad niepełnosprawnym członkiem rodziny. Zasiłek nie jest uzależniony od dochodu gospodarstwa domowego.³⁴
- **Zasiłek okresowy i zasiłek celowy z Ośrodka Pomocy Społecznej** Zasiłek okresowy może być przyznany osobom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej z powodu długotrwałej choroby, niepełnosprawności lub bezrobocia, które nie mają innych źródeł dochodu lub których dochód nie przekracza ustalonych limitów. Wysokość zasiłku wynosi do 776 PLN/195 USD (dla osób mieszkających samotnie) lub 600 PLN/150 USD (dla osób mieszkających z rodziną).³⁵ Zasiłek celowy ma na celu pokrycie części lub całości kosztów leków i leczenia, odzieży lub niezbędnych artykułów gospodarstwa domowego. W niektórych przypadkach może on zostać przyznany, nawet jeśli dochód danej osoby lub rodziny przekracza ustalone limity.³⁶

Aby otrzymać świadczenia z pomocy społecznej dla osób z niepełnosprawnością, ukraińscy uchodźcy muszą uzyskać polskie orzeczenie o niepełnosprawności, co może być kosztownym i czasochłonnym procesem, zwłaszcza jeśli ktoś nie posiada niezbędnej dokumentacji medycznej. Oprócz ogólnych programów pomocy społecznej, ukraińscy uchodźcy kwalifikują się również do jednorazowej pomocy pieniężnej w wysokości 300 PLN/75 USD.

Włączenie ukraińskich uchodźców do polskiego systemu zabezpieczenia społecznego jest pozytywnym zjawiskiem. Istnieje jednak kilka barier i trudności, które utrudniają korzystanie z tych usług i zaspokajanie ich podstawowych potrzeb, na co wskazuje raport przygotowany przez Norweską Radę ds. Uchodźców (NRC) i Fundację Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej (PCPM). Po pierwsze, wysokość świadczeń pomocy społecznej jest generalnie niska, a ich celem nie jest podniesienie dochodów odbiorców powyżej poziomu ubóstwa i nie podlegają one rewaloryzacji w oparciu o bieżący poziom inflacji, co pozostaje dużym wyzwaniem zarówno dla polskich, jak i ukraińskich beneficjentów. Po drugie, system pomocy społecznej jest dość złożony, co utrudnia Ukraińcom poruszanie się po dostępnych programach i przepisach. Podczas gdy powszechnie świadczenia na dzieci są stosunkowo proste i są szeroko wykorzystywane przez Ukraińców, dostęp do innych zasiłków jest bardziej skomplikowany. W szczególności, informacje na temat systemów wsparcia są dostępne głównie w języku polskim, a i wniosek musi zostać złożony w tym języku. Po trzecie, systemy wsparcia są dostosowane do polskich obywateli, i w związku z tym nie zawsze są odpowiednie dla ukraińskich uchodźców. Wreszcie, system pomocy społecznej jest ogólnie nastawiony na wspieranie rodzin z dziećmi i jest mniej przygotowany do zaspokajania potrzeb Ukraińców z grup ryzyka, takich jak osoby z niepełnosprawnością i osoby starsze.³⁷

Bariery w dostępie do pomocy społecznej

Badanie pokazuje, że głównymi rodzajami świadczeń otrzymywanych przez respondentów są świadczenia wychowawcze (28,5 procent całej próby, 76 procent gospodarstw domowych z dziećmi) oraz świadczenie pieniężne za zapewnienie zakwaterowania i wyżywienia obywatelom Ukrainy otrzymywane przez polskich gospodarzy (20,5 procent). Inne rzadziej otrzymywane wsparcie socjalne to pomoc żywnościowa (11 procent), zasiłek stały (9 procent), zasiłek okresowy lub zasiłek celowy (8 procent) oraz zasiłek pielęgnacyjny (0,8 procent). Tylko trzy procent respondentów otrzymuje polską emeryturę (rys. 4). Respondenci powyżej 70. roku życia częściej otrzymują zasiłek stały niż osoby po sześćdziesiątce (16 vs. 6 procent). Można to najprawdopodobniej wytłumaczyć faktem, że zasiłek stały jest przyznawany osobom niezdolnym do pracy ze względu na wiek, przy czym limit ustalono na 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn.

Wśród osób, które nie otrzymywały pomocy społecznej innej niż świadczenia na dzieci (198 osób; 52 procent całej próby), prawie trzy czwarte nie złożyło wniosku (78 procent), 13 procent złożyło wniosek i zostało odrzuconych, a sześć procent złożyło wniosek i czekało na decyzję. Wyniki wskazują, że brak informacji jest głównym powodem, który uniemożliwia respondentom ubieganie się o dostępne programy wsparcia – 42 procent nie wiedziało, że mogą się kwalifikować, a 28 procent nie wiedziało, jak złożyć wniosek. Ponadto 14 procent respondentów zadeklarowało brak potrzeby korzystania z pomocy społecznej, a 12 procent wolało nie wypowiadać się na ten temat.

Rys. 4: Korzystanie z programów pomocy społecznej

Inne	1%							
Świadczenia pielęgnacyjne	1%							
Polska emerytura	3%							
Wolę nie mówić	4%							
Zasiłek okresowy lub celowy	8%							
Zasiłek stały	9%							
Pomoc żywnościowa	11%							
Świadczenie za zakwaterowanie i wyżywienie obywatela Ukrainy (40+)	20%							
Świadczenia wychowawcze (500+)	29%							
Żadne z powyższych	52%							

Rys. 5: Bariery w dostępie do polskiego systemu pomocy społecznej

Inne	1%
Świadczenia są bardzo niskie	3%
Wolę nie mówić	3%
Utrudniony dostęp	4%
Nie mogę się udać do instytucji samodzielnie	4%
Brak niezbędnych dokumentów	7%
Długi czas oczekiwania	8%
Bariera językowa	24%
Brak informacji	26%
Żadne/nie dotyczy	46%

Ponad połowa respondentów badania doświadczyła co najmniej jednej bariery w dostępie do polskiego systemu zabezpieczenia społecznego. Główne bariery zidentyfikowane przez respondentów dotyczyły braku informacji o dostępnych usługach (26 procent), bariery językowej (24 procent), długiego czasu oczekiwania (8 procent) i braku niezbędnych dokumentów (7 procent) (rys. 5). Co ważne, respondenci w wieku powyżej 70 lat częściej doświadczali trudności językowych niż osoby w wieku od 60 do 69 lat (32,5 procent w porównaniu do 20 procent). Rządziej wymienianymi barierami były: brak osoby towarzyszącej respondentowi (4,5 procent), problemy z mobilnością i brak transportu (4 procent) oraz bardzo niska kwota zasiłku (2,5 procent).

Dane zebrane podczas rozmów fokusowych i wywiadów pogłębionych wskazują, że uchodźcy mają ograniczoną wiedzę na temat dostępnych programów pomocy społecznej innych niż świadczenia na dzieci i świadczenia dla osób z niepełnosprawnością. Wszyscy uczestnicy badania, którzy ubiegali się – często z pomocą wolontariuszy lub polskich przyjaciół – o orzeczenia o niepełnosprawności w Polsce, otrzymali je i żaden z nich nie napotkał znaczących trudności w tym procesie. Jeden uczestnik badania z powodzeniem ubiegał się o zasiłek stały, a dwóch o zasiłek okresowy, ale jest oczywiste, że aby programy te mogły skutecznie zaspokajać potrzeby najbardziej zagrożonych starszych Ukraińców, powinno być dostępnych więcej informacji na ich temat. Ogólne bariery w dostępie do polskiego systemu pomocy społecznej zidentyfikowane przez przedstawicieli organizacji pozarządowych i instytucji pracujących z uchodźcami obejmują brak niezbędnych dokumentów (np. dokumentów potwierdzających uprawnienia emerytalne lub dokumentacji medycznej do orzeczenia o niepełnosprawności), barierę językową w dostępie do informacji oraz ograniczone umiejętności cyfrowe, co utrudnia starszym uchodźcom korzystanie z dostępnych internetowych systemów składania wniosków i ich weryfikacji.

Jak powiedział jeden z uczestników badania:

„Na Ukrainie miałem operację serca, bajpasy. Nie ubiegałem się o orzeczenie o niepełnosprawności, ponieważ uważałem, że nie jest to konieczne. Ale kiedy przyjechałem do Polski, zdałem sobie sprawę, że moja niepełnosprawność pomoże mi otrzymać pewne świadczenia socjalne. Skontaktowałem się z jedną z fundacji, która pomogła mi przetłumaczyć dokumenty medyczne. Dzięki tej pomocy mogłem ubiegać się o niepełnosprawność w Polsce”.
Borys, 71 lat

Bogdan Rozumny/HelpAge International

Wszyscy starsi ludzie, z którymi rozmawialiśmy otrzymali jednorazową pomoc pieniężną ze strony państwa polskiego po ich przybyciu do Polski.

Co ważne, wszyscy uczestnicy badania otrzymali jednorazową pomoc pieniężną w wysokości 300 PLN/75 USD od państwa polskiego po przyjeździe i żaden z nich nie doświadczył trudności w tym zakresie. Chociaż kwota była stosunkowo niska, program był chwalony za uniwersalność, szybkie wdrożenie i ogólną dostępność, nawet dla bardziej wrażliwych grup, takich jak osoby starsze.

Dane z badania wskazują na wysoką dostępność powszechnych świadczeń na dzieci realizowanych przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS). Jeśli chodzi o dostęp do programów pomocy społecznej przyznawanych przez ośrodki pomocy społecznej – takich jak zasiłek stały, okresowy i zasiłek celowy – stwierdzono, że różni się on w zależności od miejscowości. Zgodnie ze specustawą, koszty tych zasiłków dla ukraińskich beneficjentów są pokrywane przez Fundusz Pomocy dla Ukrainy zarządzany przez rząd. Możliwe opóźnienia w przekazywaniu środków, trudności proceduralne lub ogólnie niepewna przyszłość Funduszu mogą powodować niechęć władz lokalnych do przyznawania tych zasiłków ukraińskim beneficjentom, ponieważ mogą one nie być w stanie pokryć ich z własnego budżetu. Inną wymienianą barierą w dostępie do świadczeń uzależnionych od dochodów jest fakt, że obejmują one wszystkie źródła dochodu, w tym wsparcie finansowe od członków rodziny (które w przypadku starszych Ukraińców mieszkających w prywatnych mieszkaniach jest niezbędne do pokrycia kosztów wynajmu).

Zgodnie ze specustawą, uchodźcy z Ukrainy potrzebujący opieki długoterminowej mogą ubiegać się o przyznanie miejsca w domu pomocy społecznej na takich samych warunkach jak obywatele polscy, przy czym liczba wolnych miejsc różni się w zależności od lokalizacji. Koszty pobytu – które mogą wahać się od 3 500 PLN/876 USD do 6 000 PLN/1 500 USD – są pokrywane z dochodu beneficjenta, a gdy nie jest on wystarczający, przez członków jego rodziny. Jeśli beneficjent i jego rodzina nie są w stanie pokryć kosztów w całości, różnica jest pokrywana przez samorząd lokalny. W przypadku starszych uchodźców ukraińskich o bardzo ograniczonych dochodach lub bez dochodów, których rodzina nie jest w stanie pokryć opłat, przyjęcie do domów pomocy społecznej może w dłuższej perspektywie stanowić znaczne obciążenie finansowe dla samorządów.

Przedstawiciele rządu uznali, że każde rozwiązanie mające na celu poprawę warunków życia starszych Ukraińców powinno uwzględniać silną solidarność międzypokoleniową występującą w tej populacji uchodźców. W tym celu Mazowiecki Urząd Wojewódzki opracowuje obecnie pilotażowy projekt ośrodka, w którym starsi Ukraińcy potrzebujący długoterminowej opieki mogliby zamieszkać ze swoimi rodzinami.

Mykhailo Mozol/HelpAge International

Natalia ma 66 lat i przyjechała do Polski w marcu 2022 r., aby dołączyć do córki.

Natalia nie uczestniczy w życiu społecznym w Polsce, ale czuje się tutaj mile widziana. Planuje wrócić do domu, ale ze względu na wnuczkę czeka, aż jej miejsce pochodzenia będzie bezpieczne i sytuacja się ustabilizuje.

„Jestem zależna od okoliczności tutaj i nie mam wpływu na moje własne życie”.

Emre Caylak/HelpAge International

Siedemdziesiąt procent osób starszych cierpi na choroby przewlekłe lub poważne schorzenia.

Opieka zdrowotna

Istniejące badania pokazują, że starsi uchodźcy są obciążeni wysokim ryzykiem złego stanu zdrowia, w tym problemów ze zdrowiem psychicznym, i napotykać trudności w dostępie do opieki zdrowotnej.³⁸ Na mocy specustawy ukraińscy uchodźcy mają dostęp do publicznego systemu opieki zdrowotnej na takich samych zasadach jak obywatele polscy, z pewnymi drobnymi wyjątkami, takimi jak opieka sanatoryjna.

Dostępne usługi obejmują także bezpłatne wsparcie psychologiczne. Niepełnosprawni uchodźcy z Ukrainy mogą również ubiegać się o zwrot kosztów sprzętu medycznego w ramach programu prowadzonego przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON), jeśli posiadają polskie orzeczenie o niepełnosprawności lub ukraińskie orzeczenie o niepełnosprawności i skierowanie od polskiego lekarza.³⁹ Inną ogólnokrajową inicjatywą,

która pomaga ukraińskim uchodźcom w zaspokajaniu ich potrzeb zdrowotnych, jest program Health4Ukraine, który oferuje odbiorcom dotacje w wysokości do 500 PLN/125 USD rocznie na pokrycie kosztów leków i innych produktów medycznych dostępnych w aptekach w całym kraju.⁴⁰

Według regionalnego badania UNHCR z początku 2023 r., 25 procent uchodźców, z którymi przeprowadzono wywiady, zgłosiło trudności w dostępie do usług opieki zdrowotnej, przy czym większość przypadków odnotowano na Węgrzech, w Polsce i na Słowacji. Główne bariery obejmowały długi czas oczekiwania, barierę językową i niemożność pokrycia kosztów związanych z leczeniem.⁴¹ Raport WHO opublikowany w lutym 2023 r. pokazuje, że ukraińscy uchodźcy byli ogólnie zadowoleni z usług zdrowotnych w Polsce, chociaż zgłaszali większe trudności w dostępie do rutynowej i profilaktycznej opieki niż do opieki w nagłych wypadkach lub opieki szpitalnej. Osoby starsze zgłaszały jednak większy niepokój i obawę przed zachorowaniem z powodu niepewności związanej z barierą językową i kosztami usług medycznych.⁴²

Zaspokajanie potrzeb w zakresie zdrowia i opieki

Wyniki ankiety przeprowadzonej na potrzeby tego projektu pokazują, że 61,5 procent respondentów zadeklarowało niepełnosprawność mierzoną przez krótki zestaw pytań Grupy Waszyngtońskiej (WG-SS) (wśród nich 28,5 procent ma więcej niż jedną niepełnosprawność). W szczególności 39 procent ma niepełnosprawność ograniczającą ich mobilność, 21,5 procent ma zaburzenia widzenia, których nie można skorygować za pomocą okularów lub soczewek kontaktowych, 8,6 procent ma trudności z zapamiętywaniem lub koncentracją, a 8,4 procent ma trudności z wykonywaniem czynności związanych z samodzielnym dbaniem o siebie. Inne niepełnosprawności były wymieniane rzadziej. Ponadto 16 procent respondentów wymaga wsparcia w czynnościach poza domem, np. zakupach lub wizytach u lekarza.

Jedna trzecia respondentów posiada ukraińskie orzeczenie o niepełnosprawności. Tylko 17 procent respondentów złożyło już wniosek o polskie orzeczenie o niepełnosprawności, dziewięć procent je otrzymało, pięć procent nadal czeka na decyzję, a trzy procent zostało odrzuconych. Jedna piąta respondentów nie wiedziała jednak, jak złożyć wniosek. Respondenci w wieku powyżej 70 lat częściej nie wiedzieli, jak złożyć wniosek w porównaniu z sześćdziesięciolatkami (25 vs. 19 procent).

Poza niepełnosprawnością, 70 procent respondentów cierpi na przewlekłe choroby lub poważne schorzenia (np. rak, choroby serca, cukrzyca), 64 procent starszych uchodźców poddawanych jest leczeniu lub przyjmuje leki, a 13 procent ma poważną okresową chorobę, uraz (np. złamane biodro) lub wymaga operacji. Więcej kobiet niż mężczyzn jest leczonych lub przyjmuje leki (odpowiednio 67 procent i 51 procent). Ponadto respondenci w wieku powyżej 70 lat częściej poddają się leczeniu lub przyjmują leki (73 procent w porównaniu do 60 procent wśród respondentów w grupie wiekowej 60-69 lat) i cierpią na przewlekłą chorobę lub poważny stan zdrowia niż osoby po sześćdziesiątce (80 procent w porównaniu do 65 procent).

Niezdolność do pokrycia wydatków związanych ze zdrowiem jest poważnym wyzwaniem dla respondentów badania; 53 procent nie jest w stanie pokryć kosztów leczenia, a 29 procent może pokryć je tylko częściowo. Tylko osiem procent może w pełni opłacić swoje rachunki medyczne. Wśród osób, które nie są w stanie pokryć wydatków związanych ze zdrowiem lub są w stanie to zrobić tylko częściowo, 74 procent nie może zapłacić za leki, 56 procent za specjalistyczne leczenie, 55 procent za wizytę u lekarza, 41 procent za rehabilitację, 32,5 procent za opiekę dentystyczną, a 16,6 procent nie może sobie pozwolić na urządzenia wspomagające, takie jak aparat słuchowy, okulary lub wózek inwalidzki (rys. 6). Respondenci z niepełnosprawnością mierzoną za pomocą WG-SS częściej nie są w stanie pokryć wydatków związanych ze zdrowiem niż osoby bez niepełnosprawności (odpowiednio 60 procent i 42 procent). Respondenci w wieku powyżej 70 lat mają większe trudności z pokryciem wydatków związanych ze specjalistycznym leczeniem niż osoby po sześćdziesiątce (odpowiednio 64 procent i 52 procent), podczas gdy starsze kobiety częściej nie mogą sobie pozwolić na pokrycie kosztów wizyt lekarskich w porównaniu ze starszymi mężczyznami (odpowiednio 58 procent i 43 procent).

Wyniki ankiety pokazują, że głównymi barierami w dostępie do usług opieki zdrowotnej w Polsce są: długi czas oczekiwania (50 procent respondentów), bariera językowa (32 procent) i brak informacji o dostępnych usługach (14 procent). Inne wymieniane bariery obejmują potrzebę asystenta, który towarzyszyłby respondentowi podczas wizyt lekarskich (9 procent) oraz problemy z mobilnością/brak transportu (6,5 procent). Niewiele ponad jedna czwarta respondentów nie doświadczyła żadnych barier ani trudności w dostępie do polskiego systemu opieki zdrowotnej. Respondenci w wieku powyżej 70 lat częściej wymieniali brak asystenta, który towarzyszyłby im podczas wizyty lekarskiej, jako barierę w dostępie do opieki zdrowotnej (13,5 procent w porównaniu do siedmiu procent w grupie wiekowej 60-69 lat). Ponadto osoby z niepełnosprawnością mierzoną za pomocą WQ-SS częściej napotykały bariery związane z brakiem transportu (10 procent) lub niemożnością samodzielnego udania się do lekarza (13 procent) niż osoby bez niepełnosprawności (odpowiednio jeden i trzy procent).

Rys. 6: Rodzaje wydatków na zdrowie, których respondenci nie są w stanie pokryć

Wsparcie psychologiczne	1%				
Wolę nie odpowiadać	2%				
Urządzenia wspomagające	17%				
Opieka stomatologiczna	32%				
Rehabilitacja	41%				
Wizyty lekarskie	55%				
Leczenie specjalistyczne	56%				

Jonathan Moore/HelpAge International

Większość osób starszych potrzebuje różnego rodzaju pomocy medycznej, począwszy od schorzeń przewlekłych do stanów chorobowych spowodowanych przez stres i niepokój.

Większość uczestników wywiadów grupowych i indywidualnych stwierdziła, że wymaga opieki medycznej, począwszy od kontynuacji leczenia chorób przewlekłych, po choroby zdiagnozowane już w Polsce i schorzenia zaostrzone z powodu stresu i lęków. Większość miała pozytywne doświadczenia z polskim systemem opieki zdrowotnej, w szczególności z lekarzami pierwszego kontaktu i opieką w nagłych wypadkach, gdzie czuli, że otrzymali niezbędną pomoc i to bezpłatnie. Mieszane i negatywne doświadczenia związane były głównie z barierą językową i długim czasem oczekiwania na opiekę specjalistyczną, w tym konsultacje specjalistyczne i badania takie jak rezonans magnetyczny czy tomografia komputerowa. Uczestnicy badania przyznali, że długi czas oczekiwania wpływał na dostęp do opieki zdrowotnej zarówno dla ukraińskich, jak i polskich pacjentów, a uczestnicy badania nie czuli się dyskryminowani pod tym względem. Dwóch uczestników badania, u których zdiagnozowano chorobę nowotworową podczas pobytu w Polsce, było bardzo zadowolonych z zapewnionego leczenia.

Jeden z uczestników badania powiedział:

„Doświadczenie było niezwykle pozytywne. Jestem w stu procentach zadowolony. Gdyby taki system powstał w Ukrainie, byłoby świetnie. Podejście jest świetne. Jedyńm problemem jest bariera językowa, ale na oddziale, na który się udałem, była pracownica z Białorusi, która tłumaczyła wszystko, co chciałem powiedzieć lekarzowi. (...) Mam dostęp do wszystkich niezbędnych usług. Byłem bardzo zaskoczony, że otrzymałem całe leczenie za darmo. Ponieważ na początku myślałem, że leczenie raka będzie mnie kosztować szalone pieniądze”.

Leonid, 60 lat, cierpiący na chorobę nowotworową

Uczestnicy badania przyznali, że jeśli dana osoba potrzebuje dostępu do specjalistycznego leczenia w krótkim czasie, często konieczne jest zwrócenie się do prywatnego sektora opieki zdrowotnej. Jednak przy średnich kosztach prywatnych konsultacji lekarskich wynoszących 200 PLN/50 USD – i średniej ukraińskiej emeryturze w wysokości 500 PLN/125 USD⁴³ – prywatna opieka zdrowotna jest praktycznie niedostępna dla uczestników badania i ograniczona tylko do najpilniejszych sytuacji zdrowotnych. Wysokie koszty i bardzo ograniczona dostępność bezpłatnych usług publicznych były również głównymi barierami w dostępie do usług stomatologicznych w Polsce według uczestników badania.

Jedna z uczestniczek badania wspomina:

„Pomogła mi polska lekarka. Poradziła mi, abym skontaktowała się z moją ukraińską lekarką, aby mogła napisać, na co, jak i z jakiego powodu byłam wcześniej leczona. Następnie przekazałam te informacje polskiej lekarce, a ona przepisała mi leki. Jestem tu bardzo dobrze leczona. Ale bardzo trudno jest dostać się do specjalistów. Trzeba czekać bardzo długo”.

Natalia, 72 lata, uczestniczka grupy fokusowej

Bariera językowa miała wpływ na doświadczenia uczestników badania z polskim systemem opieki zdrowotnej. Co ważne, bariera językowa działała w obie strony, tj. uczestnicy badania mieli trudności z wyjaśnieniem swoich objawów i potrzeb, a niektórzy zgłaszali przypadki, w których polscy lekarze niechętnie leczyli pacjentów, z którymi nie mogli się porozumieć. Aby pokonać tę barierę, uczestnicy badań prosili członków rodziny, wolontariuszy lub przyjaciół o towarzyszenie im i pomoc w tłumaczeniu, polegali na tłumaczach internetowych lub przygotowywali się przed wizytą, sprawdzając niezbędne słownictwo.

Wielu starszych lekarzy w Polsce jest w stanie posługiwać się podstawowym językiem rosyjskim, co ułatwiało rozmowę.

Jeden z uczestników grupy fokusowej stwierdził:

„Przez ostatnie 10 lat ja i moja żona stale przyjmowaliśmy leki (...). I ciągle potrzebujemy jakichś usług medycznych (...). Trudno mi wyjaśnić miejscowej lekarce, czego dokładnie potrzebujemy. A ona nie potrafi nas zrozumieć. To jest dla nas największy problem: musisz wyjaśnić lekarzowi, czego potrzebujesz, ale nie możesz tego zrobić z powodu bariery językowej”.

Oleh, 71 lat

Stres i obawa przed niezrozumieniem lub negatywne doświadczenia powstrzymują niektórych przed konsultowaniem się z lekarzami w Polsce i powodują decyzję o czekaniu na powrót do Ukrainy w celu leczenia.

Wielu uczestników badania uważało, że nie mają wystarczających informacji zarówno na temat ogólnej dostępnej opieki medycznej, jak i usług zdrowotnych oraz programów skierowanych do Ukraińców, takich jak kliniki z ukraińskojęzycznymi lekarzami lub pomoc w pokryciu kosztów leczenia. Ponadto niektórzy nadal czują się zdezorientowani i mają trudności z poruszaniem się po polskim systemie opieki zdrowotnej.

Bariera językowa i brak informacji były również uznawane za istotne trudności przez przedstawicieli organizacji pozarządowych i instytucji publicznych,

z którymi przeprowadzono wywiady. Zwłaszcza starsi uchodźcy wymagali pomocy podczas wizyt w celu ułatwienia kontaktu z lekarzami i w procesie umawiania się na wizyty, co w przypadku bardziej specjalistycznego leczenia może wymagać skontaktowania się z wieloma placówkami służby zdrowia. Podczas gdy Narodowy Fundusz Zdrowia prowadzi infolinię, która dostarcza informacji w języku ukraińskim o potrzebnych usługach (co jest mile widziane), to jednak umówienie się na wizytę i rozmowa z lekarzem podczas wizyty w większości przypadków wymaga znajomości języka polskiego. Ponieważ tłumacze nie są standardowo dostępni w placówkach służby zdrowia, na ogół tłumaczenie musi być zorganizowane przez samych pacjentów. W świetle tych trudności rozmówcy zalecali obecność asystentów posługujących się językiem polskim i ukraińskim, aby ułatwić dostęp do opieki zdrowotnej najbardziej zagrożonym grupom uchodźców, w tym osobom starszym i niepełnosprawnym.

Innym poważnym problemem związanym ze zdrowiem uchodźców, z którymi prowadzono wywiady jest wysoki koszt leków oraz, w mniejszym stopniu, brak odpowiedników ukraińskich leków, do których byli przyzwyczajeni. Wyzwania finansowe stojące przed uchodźcami w zakresie zakupu leków zostały również dostrzeżone przez organizacje pozarządowe i instytucje pracujące z tą grupą, szczególnie w przypadku osób niepełnosprawnych i/lub cierpiących na choroby przewlekłe. Aby złagodzić ten problem, niektórzy uchodźcy próbują kupować leki na Ukrainie i zlecają ich wysłanie lub przywiezienie przez przyjaciół lub znajomych. Aby pokryć koszty leków, wielu uczestników badania zarejestrowało się w programie Health4Ukraine, najczęściej wymienianym programie wsparcia związanego ze zdrowiem, a niektórzy zwrócili się o pomoc w tym zakresie do organizacji pozarządowych.

Bogdan Rozumnyi/HelpAge International

Głównymi źródłami wsparcia dla osób starszych są rodzina, przyjaciele i sąsiedzi.

Jak przyznał w wywiadzie przedstawiciel instytucji pomocy społecznej:

„Szpital zapewnia wszystkie podstawowe leki, ale w przypadku chorób przewlekłych, kiedy pacjenci są poza szpitalem, w domu, wtedy muszą liczyć na siebie. (...) Jeśli ktoś jest w trudnej sytuacji, może zwrócić się do Ośrodka Pomocy Społecznej i otrzymać zasiłek celowy na pokrycie kosztów leków, ale najczęściej są to zasiłki jednorazowe, a nie stałe. Więc jeśli ktoś ma do czynienia z przewlekłą chorobą i długotrwałym leczeniem [jest to trudne]”.

Uczestnicy badania sformułowali szereg postulatów, które mogłyby przyczynić się do poprawy ich doświadczeń z polskim systemem opieki zdrowotnej. Po pierwsze, rozwój lokalnej sieci asystentów, którzy mogliby towarzyszyć osobom starszym podczas wizyty u lekarza. Po drugie, więcej informacji w języku ukraińskim na temat dostępnych usług i programów wsparcia, np. broszury dostępne w placówkach opieki zdrowotnej. Po trzecie, infolinie medyczne, na które Ukraińcy mogliby dzwonić w celu uzyskania telekonsultacji z ukraińskimi lekarzami, elektronicznych recept (w stosownych przypadkach) i skierowań do dostępnych usług.

Potrzeba ochrony zdrowia psychicznego i zapewnienia wsparcia psychologicznego

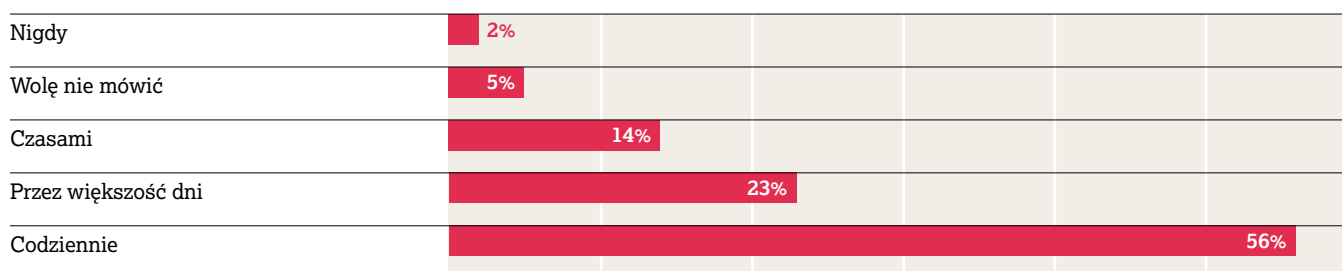
Zdrowie psychiczne i dobrostan psychiczny starszych ukraińskich uchodźców są jednym z głównych powodów do niepokoju. Siedemdziesiąt dziewięć procent respondentów zamartwiało się, odczuwało niepokój i/lub depresję „codziennie” (56 procent) lub „przez większość dni” (23 procent) w miesiącu poprzedzającym badanie. Czternaście procent czuło się tak w niektóre dni, a 2 procent stwierdziło, że „nigdy” (rys. 7).

Respondenci z niepełnosprawnością mierzoną za pomocą WG-SS i osoby żyjące z przewlekłą chorobą lub będące w złym stanie zdrowia częściej zgłaszają uczucie zmartwienia, niepokoju i/lub depresji każdego dnia w ciągu ostatnich 30 dni niż respondenci bez niepełnosprawności lub przewlekłej choroby (61 procent osób z niepełnosprawnością w porównaniu do 48 procent osób bez niepełnosprawności i 66 procent osób z przewlekłą chorobą w porównaniu do 34 procent osób bez przewlekłej choroby).

Gdy respondenci potrzebują wsparcia emocjonalnego, mogą polegać na członkach rodziny lub przyjaciółach w Polsce (67,5 procent), członkach rodziny lub przyjaciółach w Ukrainie (37 procent), psychologu (4,5 procent) i/lub pracowniku socjalnym (4 procent). Inne rzadziej wymieniane działania mające na celu radzenie sobie z lękiem i niepokojem obejmowały praktyki religijne, spędzanie czasu na łonie natury lub wolontariat. Co ważne, 10 procent respondentów nie otrzymuje wsparcia emocjonalnego, którego potrzebują. Respondenci z gospodarstw domowych prowadzonych przez osoby starsze częściej zgłaszali, że nie otrzymują wsparcia emocjonalnego, którego potrzebują (16 procent w porównaniu do pięciu procent w przypadku gospodarstw domowych z co najmniej jedną osobą w wieku produkcyjnym). Również respondenci, którzy czuli się zmartwieni, zaniepokojeni i/lub przygnębieni codziennie lub przez większość dni w ostatnim miesiącu, częściej zgłaszają, że nie otrzymują potrzebnego im wsparcia emocjonalnego (12 procent w porównaniu z trzema procentami tych, którzy czuli się zmartwieni, zaniepokojeni i/lub przygnębieni tylko przez kilka dni lub nigdy).

Ponadto kilku uczestników wywiadów pogłębionych doświadczyło uczucia niepokoju, strachu i depresji. Rozmówcy mówili o traumie związanej z wydarzeniami wojennymi i ucieczką do Polski, ciągłym strachem o los krewnych pozostawionych w Ukrainie i ogólnie o trudnej sytuacji w kraju, trudnościach w przystosowaniu się do życia w Polsce, tęsknocie za domem i niepewności co do przyszłości.

Rys. 7: Dobrostan emocjonalny - uczucie zmartwienia, niepokoju lub depresji

Respondentom zadano następujące pytanie: Jak często w ciągu ostatnich 30 dni czułeś się/ czułaś się zmartwiony/a, zaniepokojony/a i/lub przygnębiony/a?

Niektórzy rozmówcy stwierdzili, że trudno im znaleźć sens życia na emigracji i motywację do dalszego działania. W kwestii wsparcia emocjonalnego większość rozmówców polega na więziach społecznych – z rodziną, przyjaciółmi i sąsiadami, zarówno w Polsce, jak i w Ukrainie. Niektórzy znajdują pocieszenie w praktykach religijnych, przyrodzie, posiadaniu zwierząt domowych i zajęciach poza domem. Tylko nieliczni korzystali ze wsparcia psychologicznego w Polsce, przy czym jako bariery wskazano brak informacji, barierę językową i wysokie koszty takich usług, jeśli nie są one świadczone bezpłatnie.

Jeden z uczestników grupy fokusowej powiedział:

„Widzisz, jak bardzo wszyscy się różnimy. Każdy ma swoją historię, ale ból jest ten sam. Są ludzie, którzy przyjechali tu zupełnie bez niczego. Są ludzie, dla których jest to szczególnie trudne psychicznie. Wszyscy jesteśmy ludźmi w słusznym wieku i jest nam ciężko. I nie dopisuje nam zdrowie. Budzimy się ze łzami i zasypiamy ze łzami”.

Anna, która mieszka w miejscu zakwaterowania zbiorowego

Jak powiedział jeden z uczestników badania:

„Nie mamy planów. Dni mijają bez sensu. Takie mamy odczucia”.

Ihor, 69 lat, który mieszka w Polsce z żoną

Rozmówcy, którzy uczestniczyli w grupach wsparcia dla Ukraińców, byli ogólnie zadowoleni z tego doświadczenia. Z wywiadów przeprowadzonych z uchodźcami oraz przedstawicielami organizacji pozarządowych i instytucji pracujących z uchodźcami wynika, że grupy wsparcia/terapia grupowa prowadzona przez ukraińskich psychologów może być zalecaną metodą wsparcia psychologicznego dla osób starszych. Takie grupy wsparcia mogłyby pomóc starszym uchodźcom w radzeniu sobie z ich cierpieniem spowodowanym wojną, trudnościami z przystosowaniem się do życia na uchodźstwie i złym samopoczuciem. Grupy wsparcia są również okazją dla starszych uchodźców do podzielenia się swoimi doświadczeniami z innymi i tym, jak sobie z poradzili z trudnościami. Aby zachęcić osoby starsze do uczestnictwa, grupy wsparcia mogą być połączone z działaniami społecznymi, rekreacyjnymi lub informacyjnymi.

Przedstawiciel instytucji pomocy społecznej tłumaczył:

„Na przykład faza adaptacji do życia w innym kraju, do migracji. Nasz terapeuta mówi, że starsi ludzie otwierają oczy, bo myślą, że coś jest z nimi nie tak, że mają jakiś problem. Ale potem dowiadują się, że to naturalne fazy [migracji]. A kiedy im to wyjaśnisz, mniej się tego wszystkiego boją”.

Przedstawiciele organizacji pozarządowych i instytucji pracujących bezpośrednio ze starszymi uchodźcami zaobserwowali, że osoby potrzebujące wsparcia w zakresie zdrowia psychicznego z powodu trudnych doświadczeń wojennych, demencji lub innych schorzeń, stoją przed poważnymi problemami, w tym długim czasem oczekiwania w ogólnie przeciążonym polskim systemie specjalistycznej opieki psychiatrycznej, i barierą językową związaną z bardzo ograniczoną liczbą psychiatrów mówiących po ukraińsku lub rosyjsku.

Stefan Trappe/HelpAge International

Prawie 8 procent osób starszych powiedziało że, czuli się zmartwieni, niespokojni lub przygnębieni codziennie lub przez większość dni w przednim miesiącu.

Dmytro Maksymenko/HelpAge International

Grupy wsparcia mogą stanowić istotną pomoc dla starszych uchodźców mającym trudności w adaptacji do życia w nowym kraju.

Zapewnienie dostępu do informacji i integracji społecznej

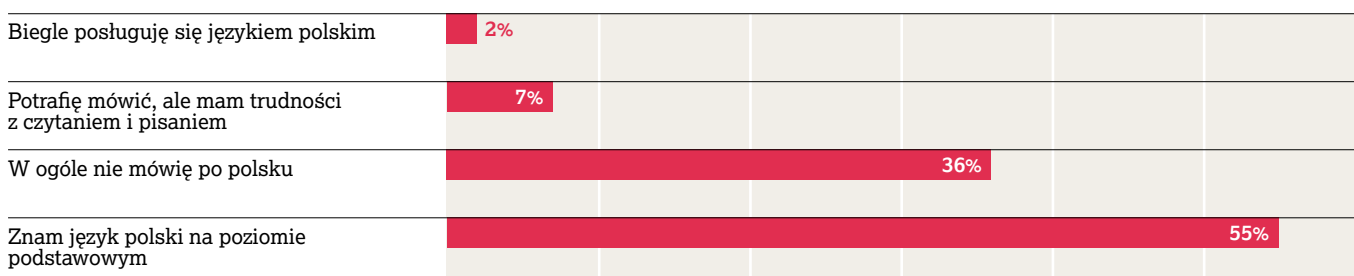
Wyniki badania pokazują, że ponad jedna trzecia respondentów w ogóle nie posługuje się językiem polskim, 62 procent zna go na poziomie podstawowym, a tylko dwa procent uważa się za osoby biegłe posługujące się tym językiem (rys. 8).

Odsetek osób, które w ogóle nie mówią po polsku, jest wyższy wśród respondentów powyżej 70. roku życia (46 procent) niż w grupie wiekowej 60-69 lat (31 procent), a także wśród gospodarstw domowych prowadzonych przez osoby starsze (46 procent w porównaniu do 26 procent wśród gospodarstw domowych z co najmniej jedną osobą w wieku produkcyjnym).

Jeśli chodzi o umiejętności cyfrowe, 17,5 procent nie wie, jak korzystać z Internetu, 39,5 procent potrafi korzystać z niego na poziomie podstawowym,

a 42 procent to biegli użytkownicy. Mężczyźni częściej są regularnymi użytkownikami Internetu (59 procent w porównaniu do 38 procent kobiet), podczas gdy kobiety częściej używają go tylko do podstawowych rzeczy (42 procent kobiet w porównaniu do 31 procent mężczyzn) lub wcale (19 procent kobiet w porównaniu do 10 procent mężczyzn). Grupa wiekowa również okazała się ważnym czynnikiem w zakresie umiejętności cyfrowych, przy czym dwie trzecie respondentów powyżej 70. roku życia było w stanie korzystać z Internetu na poziomie podstawowym lub biegłym, w porównaniu do 89,5 procent respondentów po sześćdziesiątce. Innym czynnikiem związanym z umiejętnościami cyfrowymi jest skład gospodarstwa domowego, przy czym 52 procent respondentów z gospodarstw domowych prowadzonych przez osoby starsze regularnie korzysta z Internetu, w porównaniu do 33 procent wśród osób mieszkających w gospodarstwach domowych z co najmniej jedną osobą w wieku produkcyjnym.

Rys. 8: Znajomość języka polskiego

Rys. 9: Wykorzystywane kanały informacji

Wolę nie mówić	1%
Inne	2%
Nie wiem, jak zdobyć informacje	2%
Infolinie	2%
Ukraińscy znajomi	11%
Polscy znajomi	13%
Pracownik socjalny / wolontariusz	17%
Inni ukraińscy uchodźcy	39%
Członkowie rodziny / krewni	45%
Strony internetowe	56%

Internet i sieci społecznościowe są głównymi kanałami wykorzystywanymi przez respondentów do uzyskiwania informacji na temat potrzebnych im usług. Gdy potrzebują informacji, 56 procent respondentów sprawdza strony internetowe, 45 procent polega na członkach rodziny, 39 procent na innych ukraińskich uchodźcach, 17 procent zwraca się do pracowników socjalnych i wolontariuszy, 13 procent pyta polskich przyjaciół, a 11 procent ukraińskich przyjaciół. Co istotne, tylko dwa procent korzysta z dostępnych infolinii, a 1,6 procent nie ma dostępu do żadnych kanałów, aby uzyskać informacje o potrzebnych usługach (rys. 9). Mężczyźni częściej niż kobiety korzystają ze stron internetowych jako źródła informacji (67 procent mężczyzn vs. 54 procent kobiet). Kanały wykorzystywane przez respondentów w celu uzyskania dostępu do informacji różnią się również w zależności od wieku. Respondenci w wieku powyżej 70 lat częściej polegają na członkach rodziny (56 procent w porównaniu do 39,5 procent w grupie wiekowej 60-69 lat), ale rzadziej polegają na innych ukraińskich uchodźcach (31 procent w porównaniu do 43,4 procent w grupie wiekowej 60-69 lat) i Internecie (43,7 procent w porównaniu do 62,5 procent w grupie wiekowej 60-69 lat) jako źródle informacji.

Uczestnicy wywiadów grupowych i indywidualnych mówili o początkowym poczuciu dezorientacji co do tego, jak radzić sobie w życiu w Polsce i gdzie zwrócić się o pomoc. Prawie wszyscy uczestnicy badania uważali, że nie mają wystarczających informacji na temat dostępnych programów i wsparcia w Polsce. Wielu mówiło, że osobom starszym trudno jest samodzielnie wyszukiwać informacje i poruszać się po dostępnych programach wsparcia. Co ważne, wydaje się, że brak dokładnych informacji przyczynia się do poczucia nieufności i czasami zniechęca starszych Ukraińców do sięgania po wsparcie. W poszukiwaniu informacji większość z nich polega na sieciach społecznościowych, pytają członków rodziny, sąsiadów, przyjaciół, innych uchodźców i wolontariuszy.

Niektórzy są w stanie przeszukiwać Internet, ale wielu z nich nie jest biegłymi użytkownikami Internetu i polega na pomocy młodszych członków rodziny lub znajomych. Ponadto kilku rozmówców wskazało, że informacje na temat pomocy zamieszczone w Internecie są często nieaktualne, co zwiększa ogólną dezorientację co do dostępnych opcji.

Z zebranych danych jakościowych wynika, że uchodźcy, którzy są w kontakcie z organizacjami pozarządowymi, polskimi lub ukraińskimi, mają lepszy dostęp do informacji. Uczestnicy badania przedstawili kilka sugestii, jak poprawić dostęp do informacji dla starszych Ukraińców w Polsce, w tym:

1. stworzenie strony internetowej lub innej platformy internetowej dedykowanej starszym Ukraińcom w Polsce i gromadzenie na niej informacji przydatnych dla tej grupy wiekowej;
2. organizowanie spotkań dla starszych Ukraińców, na których mogliby rozmawiać, dzielić się doświadczeniami i wymieniać informacjami;
3. przygotowanie drukowanych broszur z informacjami przydatnymi dla starszych Ukraińców i dystrybuowanie ich w miejscach odwiedzanych przez tę grupę wiekową, np. w lokalnych ośrodkach zdrowia lub organizacjach pozarządowych.

Jedna z uczestniczek grupy fokusowej stwierdziła:

„Brakuje nam informacji, zwłaszcza emerytom. Jest to dla nas dość trudne ze względu na ograniczone możliwości finansowe. Gdyby istniała platforma, na której gromadzonoby takie informacje, byłoby bardzo dobrze”.

Ljubow, 60 lat, która mieszka w miejscu zbiorowego zakwaterowania

Oprócz informacji na temat dostępnej pomocy, uczestnicy z zadowoleniem przyjęliby również więcej informacji na temat działań społecznych i kulturalnych dostępnych lokalnie.

Przedstawiciele organizacji pozarządowych i instytucji publicznych, z którymi przeprowadzono wywiady, mówili również o potrzebie dotarcia do starszych uchodźców z różnymi rodzajami informacji. Podkreślali oni rolę asystentów, którzy mogą wspierać osoby starsze w kontaktach z instytucjami państwowymi (np. ośrodkami pomocy społecznej lub ZUS) lub służbą zdrowia. W niektórych badanych miejscach takie wsparcie było zapewniane przez ośrodki pomocy społecznej i/lub organizacje pozarządowe i okazało się szczególnie istotne dla najbardziej wrażliwych grup uchodźców, zapewniając im równy dostęp do informacji i usług, gdy strony internetowe lub materiały drukowane są po prostu niewystarczające.

Jeden z przedstawicieli instytucji pomocy społecznej stwierdził:

„Zapewniamy asystentów, jeśli dana osoba potrzebuje wsparcia na miejscu. Na przykład asystenci mogą pójść i pokazać, jak umówić się na wizytę u lekarza lub pójść do szpitala (...) uchodźcy mogą zarezerwować takiego asystenta, nie tylko w sprawach medycznych, ale także na przykład, jeśli chcą zalegalizować swój pobyt lub chcą złożyć deklarację podatkową. Wszystko, co wymaga osobistych wizyt [w instytucjach]”.

Innym przykładem dobrych praktyk, którymi podzielił się przedstawiciel organizacji pozarządowej, są bezpośrednie sesje informacyjne dostosowane do potrzeb poszczególnych grup wiekowych przeprowadzane w ośrodkach zbiorowego zakwaterowania i innych miejscach zamieszkania. Ogólnie rzecz biorąc, wydaje się, że łatwiej jest przekazywać informacje mieszkańcom ośrodków zbiorowego zakwaterowania, zwłaszcza tych zlokalizowanych w centrach miast, a trudniej dotrzeć do osób mieszkających w mieszkaniach prywatnych. Innym pomysłem, zgłoszonym przez przedstawiciela władz lokalnych, jest dostarczanie pakietów informacyjnych skierowanych do konkretnych grup wiekowych, takich jak przewodniki dla seniorów, które w formie drukowanej broszury zawierają wszystkie informacje istotne dla osób starszych mieszkających w gminie. Choć obecnie dostępne są one wyłącznie w języku polskim, w przyszłości takie broszury mogłyby zostać przetłumaczone na język ukraiński.

Na przestrzeni 2022 r. i w mniejszym stopniu w pierwszej połowie 2023 r. w większości ośrodków miejskich istniały punkty informacyjne, w których uchodźcy mogli osobiście uzyskać kompleksowe informacje na temat dostępnej pomocy. Chociaż ta forma wsparcia prawdopodobnie przestanie istnieć, biorąc pod uwagę niską liczbę nowoprzybyłych, wskazane jest utrzymanie pewnych możliwości osobistych konsultacji na poziomie lokalnym.

Dmytro Maksymenko/HelpAge International

Starsi ludzie powiedzieli nam, że chcieliby wiedzieć więcej na temat działań społecznych i kulturalnych dostępnych lokalnie.

Jeden z przedstawicieli lokalnego samorządu stwierdził:

„Ten problem jest podnoszony dość często, że osoby starsze, także Polacy, nie wiedzą o dostępnej ofercie zajęć i wydarzeń, w których mogą uczestniczyć lub z których mogą skorzystać. Nasza własna ewaluacja wykazała potrzebę stworzenia jednego centralnego punktu informacyjnego, który gromadziłby informacje o tym, co dzieje się w mieście”.

Z tego względu niezwykle ważne jest, aby przygotowując strategię informacyjną dla seniorów, samorządy i inne instytucje publiczne zadbały o uwzględnianie starszych Ukraińców w strategii docierania do tej grupy wiekowej.

Słaba integracja i partycypacja społeczna

Jak wynika z badania, 18 procent respondentów nie wychodziło z domu, aby uczestniczyć w spotkaniach towarzyskich, wydarzeniach lub odwiedzać znajomych w ciągu 30 dni poprzedzających wywiad. Ogółem, 44 procent respondentów uczestniczy w tego rodzaju działaniach społecznych co najmniej raz w tygodniu, 16 procent kilka razy w miesiącu, sześć procent raz w miesiącu i 13 procent rzadziej niż raz w miesiącu. Respondenci w wieku powyżej 70 lat częściej wskazują, że nigdy nie uczestniczą w wydarzeniach towarzyskich (25 procent w porównaniu do 14,5 procent wśród respondentów po sześćdziesiątce).

Respondenci, którzy nigdy nie wychodzą z domu, aby uczestniczyć w wydarzeniach towarzyskich lub robią to rzadziej niż raz w miesiącu, podawali takie powody, jak trudny dostęp, np. brak transportu (36 procent), brak potrzeby uczestniczenia w wydarzeniach towarzyskich (26,5 procent), brak osoby, z którą mogliby pójść (25 procent), brak wydarzeń dostępnych lokalnie (12 procent), brak przyjaciół lub krewnych w miejscu zamieszkania (10 procent) oraz brak informacji o wydarzeniach/spotkaniach towarzyskich dostępnych lokalnie (9 procent) (rys. 10).

Rys. 10: Powody nieopuszczania domu w celu uczestniczenia w spotkaniach towarzyskich, zajęciach, wydarzeniach lub odwiedzania przyjaciół / krewnych

Wolę nie mówić	9%				
Brak wiedzy o takich wydarzeniach	9%				
Brak krewnych / znajomych w miejscu zamieszkania	10%				
Brak tego typu wydarzeń w okolicy	12%				
Brak osoby towarzyszącej	25%				
Brak potrzeby uczestnictwa	26%				
Utrudniony dostęp	36%				

Kobiety częściej niż mężczyźni wskazywały trudny dostęp (np. brak transportu) jako powód nieuczestniczenia w wydarzeniach towarzyskich (43 procent kobiet vs. 9 procent mężczyzn), podczas gdy więcej mężczyzn wskazało, że nie mają nikogo, kto mógłby im towarzyszyć (43,5 procent mężczyzn vs. 20 procent kobiet).

Dane zebrane z dyskusji w grupach fokusowych i wywiadów pogłębionych pokazują, że głównymi barierami, które uniemożliwiają uczestnikom badania angażowanie się w życie społeczne i publiczne, są: bariera językowa i obawa przed niezrozumieniem, brak informacji na temat dostępnych działań, stan zdrowia, problemy z poruszaniem się ze względu na wiek i/lub niepełnosprawność oraz kosztowny transport (lub jego brak).

Jedna z uczestniczek badania powiedziała:

„Chodzimy do lekarzy, do aptek, dostajemy jedzenie trzy razy dziennie. Czytamy dużo wiadomości. W weekendy chodzimy do kościoła na Bemowie na spotkania religijne. Wczoraj mieliśmy takie fajne spotkanie. I nic więcej. Gdzie starsi ludzie mogą pójść... Mamy bardzo mało rozrywek. Nawiasem mówiąc, w naszej okolicy autobus jeździ dość rzadko, z długimi przerwami, ale przyzwyczajamy się do tego”.
Tatiana, 74 lata

Niektórzy uczestnicy badania nie mają wolnego czasu na aktywność społeczną, ponieważ są w pełni zajęci opieką nad swoimi wnukami. Jeszcze inni czują się zamknięci w swoim smutku, tęsknią za domem i po prostu czekają na powrót tam.

Jedna z uczestniczek grupy fokusowej powiedziała:

„Mój mąż i ja nie chcemy nawet nigdzie wychodzić. Nie mamy ochoty na nic. Niczego nie chcę. Nastrój nie jest taki jak kiedyś. Nagle pojawiło się inne życie. Kiedyś gdzieś jeździliśmy, gdzieś coś chcieliśmy zobaczyć, a teraz nie (...) można powiedzieć, że mamy poczucie, że to wszystko jest teraz nieodpowiednie. Może młodzi ludzie inaczej to odbierają. Ale to już inna sprawa. I tak powinno być, to prawda. Bo oni są młodzi i muszą jakoś żyć. A my nie możemy przystosować się do życia tutaj, nie możemy znaleźć pracy. Więc wszyscy czekamy, kiedy będziemy mogli wrócić do domu”.

Wira, 68 lat

Ankietowani przedstawiciele organizacji pozarządowych i instytucji pracujących z uchodźcami podkreślili ponadto, że starsi Ukraińcy nie są jednorodną grupą, co oznacza potrzebę zróżnicowania oferty działań i strategii dotarcia.

Dane jakościowe pokazują, że ukraińskie i polskie organizacje pozarządowe odgrywają ważną rolę w angażowaniu starszych Ukraińców w aktywności poza domem. Większość respondentów uznała, że przystosowała się już do życia w Polsce. Trzech z nich doświadczyło dyskryminującego traktowania, ale większość miała pozytywny pogląd na to, jak zostali przyjęci przez polskie społeczeństwo.

Emre Caylak/HelpAge International

Kursy języka polskiego dla starszych Ukraińców mogłyby pomóc im poczuć się bardziej związanymi z lokalną społecznością.

Większość uczestników badania albo już uczyła się języka polskiego i chce kontynuować naukę, albo chciałaby zapisać się na kurs języka polskiego, gdyby nadarzyła się taka okazja. Tylko kilka osób nie miało motywacji do nauki lub obawiało się, że jest już za późno na naukę nowego języka. Zebrane dane sugerują, że zapewnienie kursów języka polskiego dostosowanych do potrzeb starszych Ukraińców może być ważnym środkiem ułatwiającym ich integrację społeczną. Rekomendacja ta pojawia się także w wywiadach z przedstawicielami organizacji pozarządowych i instytucji pracujących z uchodźcami, którzy również wspomnieli, że oferowanie kursów językowych specjalnie dla Ukraińców może zachęcić ich do uczestnictwa. Dobrą praktyką, którą podzieliła się jedna z organizacji pozarządowych, były tandemy językowe, gdzie starsze osoby z Polski i z Ukrainy pracują w parach, aby uczyć się języka od siebie nawzajem.

Jeden z przedstawicieli organizacji pozarządowych wyjaśnił:

„Bardzo dobrze sprawdza się w przypadku osób starszych nauka języka w tandemach – osoba z Ukrainy i osoba z Polski. Są to osoby w tym samym wieku, mogą borykać się z tymi samymi problemami, mogą razem narzekać, dobrze się bawić i tak dalej”.

Wyniki tego badania wskazują, że istnieją nieliczne inicjatywy mające na celu integrację starszych Ukraińców z Polakami w podobnym wieku. Wydaje się, że organizacje pozarządowe i programy dla starszych ludzi w Polsce rzadko docierają lub angażują starszych ukraińskich uchodźców. Zamiast tego, starsi Ukraińcy są wspierani przez organizacje pozarządowe, instytucje i programy zapewniające pomoc ukraińskim uchodźcom jako całości.

Ankietowani przedstawiciele organizacji pozarządowych i instytucji pracujących z uchodźcami dostrzegali potrzebę zintensyfikowania działań integracyjnych, tak wśród ukraińskich uchodźców, jak i wśród polskiej ludności ich goszczącej. Rozmówcy podkreślali znaczenie działań budujących sieci społeczne na poziomie lokalnym, które można wykorzystać do sąsiedzkiego wsparcia i spędzania wolnego czasu, ale także znalezienia pracy. Przykłady udanych działań integracyjnych obejmowały małe biblioteki, w których uchodźcy mogli wypożyczyć książkę lub czasopismo, napić się kawy i nawiązać kontakty towarzyskie, gimnastykę dla osób starszych, ukraińskie i polskie zajęcia kulturalne oraz spacerowanie po mieście. Inne działania wymienione przez uchodźców w wywiadach obejmowały kursy umiejętności cyfrowych, kursy dotyczące znalezienia pracy w Polsce oraz spotkania towarzyskie dla starszych Ukraińców mieszkających w okolicy.

Dmytro Maksymenko/HelpAge International

Teraz, gdy ta pierwsza, nagła faza kryzysu jest już za nami, nadszedł czas, aby zrozumieć i odpowiedzieć na potrzeby różnych grup uchodźców.

Wnioski: Planowanie przyszłości dla starszych uchodźców ukraińskich w Polsce

Po ponad roku od wybuchu wojny i w obliczu braku jej końca, Polska – i Unia Europejska w ogóle – stoi przed pytaniem o długoterminową strategię wobec ukraińskich uchodźców. Opracowanie takiej strategii wymaga zwrócenia szczególnej uwagi na osoby starsze, których liczba i odsetek są większe niż w przypadku wcześniejszych przesiedleń. Niniejszy rozdział przedstawia niektóre z głównych wyzwań oraz formułuje wnioski na przyszłość.

Po pierwsze, wysokość przeciętnej ukraińskiej emerytury nie pozwala starszym uchodźcom na utrzymanie się w Polsce. Strategia polskiego rządu mająca na celu pełne włączenie ukraińskich uchodźców do polskiego rynku pracy, jako sposób na zapewnienie im dochodu niezbędnego do przetrwania, została

przyjęta z dużym zadowoleniem, ale nie można jej uznać za rozwiązanie dla tej grupy wiekowej. Podczas gdy niektórzy znaleźli zatrudnienie lub są gotowi to zrobić, jeśli otrzymają wsparcie, większość ukraińskich emerytów pozostanie bez pracy. Jeśli nie mają członka rodziny, który mógłby pokryć koszty ich utrzymania, będą musieli polegać na wsparciu ze strony państwa polskiego. Na chwilę obecną nie wiadomo, jaką formę wsparcie to przybierze w dłuższej perspektywie. Biorąc pod uwagę ograniczenia budżetowe, rozwiązanie powinno jednak umożliwić osobom najbardziej zagrożonym zaspokojenie ich podstawowych potrzeb. Możliwe opcje omówione w wywiadach z kluczowymi informatorami obejmowały szerszy dostęp do istniejących mechanizmów pomocy społecznej dla starszych uchodźców znajdujących się w trudnej sytuacji, takich jak zasiłek stały, lub wyrównanie ukraińskiej emerytury do wysokości polskiej emerytury minimalnej. Oba rozwiązania będą wymagały długoterminowego zaangażowania finansowego ze strony polskiego rządu i mogą wymagać zewnętrznego wsparcia finansowego ze strony UE lub międzynarodowych darczyńców.

Przedstawiciel instytucji pomocy społecznej podkreślił:

„W przypadku osób młodszych można mówić o aktywizacji zawodowej – idź do pracy, podnieś swoje kwalifikacje, naucz się języka polskiego, nostryfikuj swój dyplom, abyś mógł pracować zgodnie ze swoimi kwalifikacjami. Ale trudno rozmawiać o takiej aktywizacji z osobą, która ma 70 lat. Dla mnie to jest problem systemowy, dla rządu (...) na pewno nie jest to [decyzja] na poziomie samorządów. Szukałbym rozwiązania zbliżonego do emerytury minimalnej, a jeśli to nie wystarczy, to systemu zasiłków socjalnych”.

Przedstawiciele władz lokalnych, z którymi przeprowadzono wywiady, wypowiedzieli się z dużą dozą niepewności co do przyszłości mechanizmów wsparcia i finansowania zapewnianych przez specustawę oraz tego, co się stanie, jeśli przepisy nie zostaną utrzymane po marcu 2024 roku. Przedstawiciele rządu potwierdzili, że kwestia ta jest obecnie omawiana na szczeblu UE i nie jest jeszcze jasne, czy będzie jedno ogólnounijne podejście, czy też każdy kraj będzie musiał opracować własne rozwiązania. Oprócz programów wsparcia i finansowania, rozmówcy podnosili kwestię podstaw legalnego pobytu dla starszych uchodźców. Ponieważ większość z nich nie jest w stanie podjąć zatrudnienia w Polsce, nie będą mogli ubiegać się o główne formy pomocy dla cudzoziemców, które są uzależnione od podjęcia pracy lub nauki w Polsce.

Innym sposobem zalegalizowania pobytu po zakończeniu obowiązywania specustawy jest dla starszych uchodźców z Ukrainy ubieganie się o ochronę międzynarodową w Polsce, ale to rozwiązanie również wiąże się z pewnymi wyzwaniami. Według stanu na czerwiec 2023 r., 52 Ukraińców w wieku powyżej 60 lat było w trakcie ubiegania się o ochronę międzynarodową w Polsce.⁴⁴ Jeśli ich liczba miałaby szybko wzrosnąć, wymagałoby to znacznych zasobów ludzkich i finansowych dla właściwych instytucji. Ponadto pomoc społeczną oferowana osobom, które złożyły wniosek o ochronę międzynarodową lub ją otrzymały, jest jedynie tymczasowa, a zatem nie może być uważana za rozwiązanie zapewniające długoterminowe bezpieczeństwo finansowe starszym Ukraińcom.

Jak przyznał w wywiadzie przedstawiciel administracji centralnej:

„Wymaga to raczej zastosowania pewnego rozwiązania w zakresie pomocy społecznej niż kierowania tych osób do ubiegania się o ochronę międzynarodową (...), ponieważ jest to również tylko rozwiązanie tymczasowe”.

Szerzej rzecz ujmując, przedstawiciele władz lokalnych podkreślali potrzebę bardziej kompleksowej polityki migracyjnej zarówno na poziomie krajowym, jak i lokalnym. Taka polityka, między innymi, powinna uwzględniać różne aspekty włączenia uchodźców w życie publiczne i społeczność lokalną. Starsi Ukraińcy wymagają specjalnego podejścia, ponieważ mogą napotykać więcej i/lub inne wyzwania niż młodszy uchodźcy. W czasie przeprowadzania niniejszego badania żadna z instytucji rządowych i samorządowych, czy organizacji pozarządowych, z której przedstawicielami przeprowadzono wywiady, nie prowadziła programów ani działań skierowanych specjalnie do starszych uchodźców. Ogólnie rzecz biorąc, istniejące działania i programy traktowały uchodźców jako jedną kategorię lub koncentrowały się na dzieciach. Głównymi przyczynami, jak wyjaśnili rozmówcy, były: początkowy etap kryzysu, kiedy skupiono się na zaspokojeniu podstawowych potrzeb wszystkim, relatywnie niska liczba starszych Ukraińców w porównaniu z innymi grupami wiekowymi oraz wymagania darczyńców dotyczące konkretnych programów.

Jak przyznał w wywiadzie przedstawiciel administracji centralnej:

„Myślę, że oni [starsi uchodźcy] są trochę zapomniani. Nawet jeśli jest ich znacznie mniej niż innych grup, to i tak – a może nawet bardziej – ktoś powinien się nimi zająć, powinny być jakieś programy. Oczywiście dopasowane do potrzeb, nie takich dużych (...) bo wiemy, że jest ich mniej, ale powinna być jakaś forma dodatkowego wsparcia skierowana do osób starszych”.

Teraz, gdy pierwsza, nagła faza kryzysu się zakończyła, czas na zrozumienie potrzeb różnych grup uchodźców, choć planowanie i tworzenie polityk utrudnia brak dokładnych danych na temat uchodźców przebywających w poszczególnych gminach. Dla samorządów lokalnych baza danych PESEL UKR – wskazująca na miejsce złożenia wniosku o numer PESEL a nie na miejsce rzeczywistego zamieszkania – pozostaje głównym źródłem danych statystycznych, uzupełnionych informacjami zebranymi przez lokalne instytucje w ramach ich mandatu (np. wydziały edukacji, urzędy pracy).

Dostępność dokładnych danych w podziale na wiek i płeć na temat populacji uchodźców w poszczególnych miejscowościach powinna być uznana za ważny krok w przygotowaniu długoterminowej strategii i stabilnych rozwiązań dotyczących świadczenia niezbędnych usług. W przypadku uchodźców w starszym wieku, przedstawiciel władz lokalnych zaznaczał, że powinno to obejmować na przykład dostępność opieki geriatrycznej i długoterminowej lub strategię przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu.

Przedstawiciel instytucji pomocy społecznej stwierdził:

„Opieka geriatryczna jest jednym z wyzwań, także dla naszych obywateli, nie mówiąc już o osobach starszych z innych krajów. To jest szersze wyzwanie demograficzne, nasze społeczeństwo się starzeje, w większości polskich miast mamy ujemny przyrost naturalny (...) i musimy dostosować nasze usługi do potrzeb osób starszych, ale to wymaga finansowania. A teraz jest też grupa osób starszych z Ukrainy, która wejdzie do naszych systemów, bo część z nich prawdopodobnie tu zostanie, nie mogąc wrócić z różnych powodów”.

Taka długoterminowa strategia mogłaby również rozszerzyć istniejące programy i działania dla starszych obywateli w Polsce, aby objąć nimi także starszych ukraińskich uchodźców. Dotyczy to zarówno programów oferowanych przez władze centralne i lokalne (np. Karty Seniora), jak i działań prowadzonych przez organizacje dla seniorów lub uniwersytety trzeciego wieku.

Przedstawiciel administracji publicznej stwierdził:

„Wyzwaniem pozostaje fakt, że organizacje pozarządowe działające na rzecz osób starszych lub niepełnosprawnych nie są postrzegane jako organizacje zajmujące się prawami człowieka. Tak więc, kiedy rozmawiałam z Uniwersytetami trzeciego wieku lub Radami seniorów, powiedzieli mi, że brakuje im wiedzy specjalistycznej w tym zakresie [pracy nad prawami człowieka dotyczącymi osób starszych w kontekście lokalnym i globalnym]. Myślę, że były w to zaangażowane, ale nie jestem pewna, czy skupiały się na osobach starszych, a raczej na ludziach z Ukrainy w ogóle”.

Aby ułatwić proces włączania starszych uchodźców, konieczne będzie wzmocnienie potencjału organizacji osób starszych, organizacji społeczeństwa obywatelskiego i innych inicjatyw społecznych, aby włączyć starszych uchodźców w ich działania, co może okazać się kluczowe dla ich długoterminowej integracji.

Maciek Zygmunt/HelpAge International/Crown Agents

Wspieranie potencjału organizacji osób starszych, organizacji pozarządowych i innych inicjatyw społeczności lokalnych mają kluczowe znaczenie dla włączenia społecznego starszych uchodźców.

Rekomendacje

W oparciu o wyniki tego badania oraz doświadczenia i potrzeby wyrażone przez samych ukraińskich uchodźców, przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz instytucji samorządowych i rządowych, przedstawiamy rekomendacje, które naszym zdaniem mogą pomóc w tworzeniu przyszłych polityk i inicjatyw mających na celu poprawę dobrostanu starszych ukraińskich uchodźców w Polsce. Przede wszystkim potrzebne jest podejście partycypacyjne, w ramach którego planowane programy zostaną oparte na potrzebach i wyzwaniach zgłaszanych przez ukraińskich uchodźców w starszym wieku.

1. Długofalowość

Władze centralne i lokalne muszą przestrzegać praw osób starszych oraz uwzględniać ich potrzeby i problemy przy opracowywaniu krajowej i lokalnej polityki wspierania starszych ukraińskich uchodźców. Podczas gdy we wczesnej fazie kryzysu skupiono się na zapewnieniu podstawowych potrzeb dla wszystkich, teraz nadszedł czas na opracowanie polityk i programów skupionych na długoterminowych rozwiązaniach dostosowanych do potrzeb konkretnych grup, takich jak osoby starsze.

2. Świadczenia emerytalne

Polityka społeczna wobec starszych uchodźców z Ukrainy powinna uwzględniać fakt, że wysokość przeciętnej ukraińskiej emerytury nie pozwala na samodzielne egzystowanie w Polsce. Problem ten może być rozwiązany bądź poprzez system pomocy społecznej, skierowany do osób najbardziej potrzebujących pomocy finansowej, lub poprzez bardziej uniwersalne podejście, takie jak wyrównanie ukraińskiej emerytury do poziomu polskiej emerytury minimalnej. Przyjęte rozwiązanie będzie musiało opierać się na zintegrowanym podejściu do wszystkich ubogich osób starszych w Polsce i może wymagać zewnętrznego wsparcia finansowego ze strony UE lub międzynarodowych darczyńców.

3. Przepisy

Przepisy, które zostaną wprowadzone w miejsce specustawy, powinny umożliwiać starszym uchodźcom z Ukrainy sprawne zalegalizowanie pobytu bez wymogu pracy/studiów. Przyjęte rozwiązanie powinno zostać zakomunikowane możliwie jak najszybciej, w języku ukraińskim i z użyciem różnych form przekazu.

4. Polityka włączająca

Długoterminowe strategie integracji społecznej powinny obejmować rozszerzenie istniejących polityk i programów dla osób starszych w Polsce na uchodźców z Ukrainy. Taka strategia powinna również obejmować wsparcie dla polskich organizacji senioralnych w celu zaangażowania starszych Ukraińców w ich działalność.

5. Zakwaterowanie

Starsi uchodźcy z Ukrainy, których nie stać na czynsz, powinni nadal otrzymywać bezpłatne wsparcie w zakresie zakwaterowania w miejscach zbiorowego zakwaterowania i/lub mieć możliwość korzystania ze świadczeń pieniężnych dla podmiotów zapewniających zakwaterowanie dla uchodźców z Ukrainy. Zapewnienie takiego wsparcia mieszkaniowego jest ważnym zabezpieczeniem dla starszych uchodźców znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji i skutecznym narzędziem ograniczania ryzyka bezdomności i/lub przedwczesnych decyzji o powrocie do Ukrainy. W ośrodkach zbiorowego zakwaterowania organizacje pozarządowe powinny kontynuować i wzmacniać wsparcie udzielane starszym uchodźcom z Ukrainy, w tym wsparcie psychospołeczne, sesje informacyjne i/lub zajęcia rekreacyjne.

6. Godna praca

Starsi uchodźcy z Ukrainy, którzy chcą znaleźć pracę, powinni być wspierani w tych wysiłkach przez instytucje publiczne i organizacje pozarządowe poprzez specjalistyczne doradztwo zawodowe i szkolenia, na przykład w zakresie umiejętności cyfrowych, oraz w miarę możliwości, zachęty dla pracodawców. Każde zatrudnienie starszych ukraińskich uchodźców, podobnie jak wszystkich pracowników, powinno odbywać się na podstawie formalnej umowy i w oparciu o podstawowe zasady godnej pracy.

7. Wyszczególnieni asystenci

Ważnym sposobem na pokonanie wielu istniejących barier w dostępie do instytucji publicznych i usług dla najbardziej narażonych starszych uchodźców jest zapewnienie wyspecjalizowanych asystentów. Zakres takiego wsparcia nie powinien ograniczać się do wizyt lekarskich, ale powinien również obejmować ułatwianie kontaktu z innymi instytucjami i organizacjami, w oparciu o indywidualne potrzeby.

8. Dane

Rząd powinien regularnie gromadzić, analizować, raportować i wykorzystywać dane dotyczące uchodźców, w tym osób starszych, w podziale na wiek, płeć i niepełnosprawność. Aktualne dane powinny być wykorzystywane do informowania o polityce i programach oraz publicznego udostępniania danych i ustaleń innym podmiotom, aby osiągnąć większy zasięg i większe włączenie osób starszych.

9. Centrum informacyjne

Aby poprawić dostęp do usług i form pomocy dla starszych uchodźców z Ukrainy, a także wspierać ich integrację społeczną, istnieje potrzeba stworzenia jednej platformy cyfrowej, która udostępniłaby informacje istotne dla tej grupy wiekowej, np. programy i działania dedykowane osobom starszym oraz dane kontaktowe do organizacji i instytucji oferujących różnego rodzaju pomoc i porady. Platforma mogłaby następnie stać się głównym punktem rozpowszechniania informacji za pośrednictwem zainteresowanych stron, w tym organizacji pozarządowych i pracowników socjalnych prowadzących sesje informacyjne dla starszych uchodźców. Oprócz platformy internetowej, informacje powinny być szeroko promowane wśród starszych uchodźców i dystrybuowane w formie drukowanej w miejscach, z których korzysta ta grupa wiekowa.

10. Język i szkolenia

Aby wyeliminować bariery językowe i wspierać integrację społeczną starszych uchodźców ukraińskich, oferta kursów języka polskiego prowadzonych przez instytucje publiczne i organizacje pozarządowe powinna obejmować również bezpłatne kursy dedykowane starszym uchodźcom ukraińskim, gdzie nauka języka jest bezpłatna i dostosowana do potrzeb edukacyjnych tej grupy wiekowej.

11. Opieka zdrowotna

Władze centralne, lokalne i instytucje sektora opieki zdrowotnej powinny dołożyć wszelkich starań w celu poprawienia dostępu do publicznej opieki zdrowotnej dla starszych uchodźców z Ukrainy. Wymaga to pokonania barier związanych z mobilnością, językiem, brakiem informacji i/lub finansowania. Ponieważ większość starszych uchodźców uczestniczących w tym badaniu nie jest w stanie w pełni pokryć swoich wydatków związanych ze zdrowiem, kluczowe znaczenie będzie miało utrzymanie programów takich jak Health4Ukraine i subsydiowanie kosztów leków dla najbardziej potrzebujących grup uchodźców.

12. Wsparcie psychospołeczne

Zdrowie psychiczne i wsparcie psychospołeczne powinny być zapewniane starszym uchodźcom z Ukrainy i ich rodzinom/opiekunom bezpłatnie. Oprócz indywidualnych konsultacji ważne jest, aby stworzyć możliwości wsparcia psychospołecznego skoncentrowanego na społeczności i rodzinie, aby pomóc osobom starszym (i ich rodzinom/społeczności) w radzeniu sobie z uczuciem niepokoju i samotności.

13. Integracja społeczna

Niezbędne jest przeciwdziałanie ryzyku wykluczenia społecznego i izolacji starszych ukraińskich uchodźców poprzez integrację społeczną i wzmacnianie więzi w ramach społeczności lokalnych. Można to osiągnąć poprzez wsparcie zewnętrzne za pośrednictwem wolontariuszy oraz zapewnienie osobom starszym możliwości spotykania się ze sobą i angażowania się w działania społeczne, takie jak spotkania, wycieczki, sesje informacyjne oraz zajęcia sportowe.

14. Konsultacje

Wszystkie zainteresowane strony i podmioty powinny wspierać zaangażowanie, uczestnictwo, upodmiotowienie, sprawczość i autonomię osób starszych oraz uwzględniać ich perspektywy i doświadczenia w planach, programach i ich ewaluacji.

Stefan Trappe/HelpAge International

Zapewnienie dobrostanu dla starszych uchodźców wymaga opracowania długofalowej polityki i przyjęcia rozwiązań systemowych.

Załącznik: Metodologia

W badaniu zastosowano metodę mieszaną w celu zbadania dobrostanu starszych uchodźców ukraińskich w Polsce. Na etapie przygotowania badań podejście i metodologia zostały poddane pogłębionym konsultacjom z grupą ekspertów. Warsztaty eksperckie zostały przeprowadzone w Warszawie w dniu 22 maja 2023 r. i zgromadziły różnych uczestników, w tym przedstawiciele polskiego Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, organizacji międzynarodowych, polskich organizacji pozarządowych i naukowców prowadzących badania nad sytuacją osób starszych i migrantów w Polsce.

Wnioski z warsztatów eksperckich zostały następnie omówione podczas wewnętrznych warsztatów HelpAge-PCPM w dniu 23 maja 2023 r. i doprowadziły do opracowania ilościowego narzędzia badawczego. Narzędziami metodologicznymi wykorzystanymi w tym projekcie badawczym były: kwestionariusz ilościowy, dyskusje w grupach fokusowych i wywiady pogłębione ze starszymi uchodźcami ukraińskimi w Polsce oraz wywiady z kluczowymi informatorami z różnych podmiotów zaangażowanych w planowanie, regulację i świadczenie pomocy uchodźcom ukraińskim w Polsce. Dane jakościowe z dyskusji w grupach fokusowych, wywiadów pogłębionych i wywiadów z kluczowymi

informatorami zostały zakodowane w oprogramowaniu MaxQda i poddane analizie tematycznej. Dane z badania ilościowego zostały przeanalizowane w programie SPSS i za pomocą statystyk opisowych oraz, w stosownych przypadkach i w zależności od rodzaju danych, wybranych testów badających związki między zmiennymi.

Badania ilościowe

Badania ilościowe zostały przeprowadzone w okresie od 7 czerwca do 4 lipca 2023 r. telefonicznie przez ukraińskojęzycznych ankieterów. Wybór ankiet telefonicznych opierał się na doświadczeniu PCPM, zgodnie z którym wywiady telefoniczne są preferowanym rozwiązaniem do przeprowadzania ankiet wśród starszych ukraińskich respondentów, które ogranicza ryzyko wykluczenia cyfrowego. Kwestionariusz został przygotowany przez HelpAge i PCPM; zawierał 66 pytań podzielonych na sześć sekcji, koncentrujących się na profilu społeczno-demograficznym respondentów, ich sytuacji w zakresie zakwaterowania, źródeł dochodu, ochrony socjalnej, opieki zdrowotnej oraz dostępu do informacji i integracji społecznej. Kwestionariusz został zaprojektowany w taki sposób, aby wypełniały go jednostki, jednak kilka pytań dotyczyło sytuacji gospodarstwa domowego respondentów. W badaniu gospodarstwo domowe było rozumiane jako osoby mieszkające razem i współdzielące budżet. Kwestionariusz został przygotowany na platformie Kobo, a ankieterzy przeszli szkolenie wprowadzające w zakresie korzystania z narzędzia.

Wielkość próby

Na podstawie dostępnych danych rządowych, na dzień 7 maja 2023 r. liczba ukraińskich uchodźców w wieku powyżej 60 lat, którzy zarejestrowali się i otrzymali polski numer identyfikacyjny (PESEL UKR) wynosiła 76 273. Z tej liczby 76 procent stanowiły kobiety (58 233), a 24 procent mężczyźni (18 040). Opierając się na danych z bazy PESEL UKR, PCPM obliczyło wielkość próby, zakładając, że 76 273 jest najlepszym możliwym szacunkiem liczby starszych ukraińskich uchodźców mieszkających w Polsce. Wielkość próby obliczono na 382 osoby, przy 95-procentowym poziomie wiarygodności i pięcio-procentowym marginesie błędu. Próba została podzielona na grupy według płci w taki sposób, aby odzwierciedlić skład płci starszych ukraińskich uchodźców zarejestrowanych w bazie danych PESEL UKR.

Dobór próby

Dobór respondentów w badaniach nad sytuacją starszych uchodźców ukraińskich w Polsce to spore wyzwanie. Szybkie rozpoznanie przeprowadzone przez zespół PCPM wśród przedstawicieli organizacji pozarządowych i firm badawczych wykazało, że nie istnieje baza danych zawierająca podstawowe informacje demograficzne i numery telefonów, do której można by uzyskać dostęp i która pozwoliłaby na dobór w pełni reprezentatywnej próby. Przegląd dostępnych publikacji dodatkowo potwierdził ten wniosek. W związku z brakiem takiej bazy danych, a także z uwagi na ochronę danych osobowych, która utrudnia dostęp do baz danych innych organizacji i instytucji, PCPM oparło się na własnej bazie danych beneficjentów, którzy otrzymali pomoc pieniężną w 2022 roku. Łączna liczba ukraińskich uchodźców w wieku powyżej 60 lat, którzy otrzymali pomoc w 2022 r. i nie otrzymywali żadnej formy pomocy od PCPM w momencie badania, wyniosła 2 857. Z tej grupy zespół PCPM losowo dobrał próbę badawczą.

Kwestia rekrutacji respondentów została szczegółowo omówiona podczas warsztatów eksperckich przeprowadzonych 22 maja 2023 r., tj. w fazie przygotowawczej projektu badawczego. Eksperci omówili różne dostępne opcje, biorąc pod uwagę takie czynniki, jak rygor statystyczny i reprezentatywność, kwestie logistyczne i organizacyjne, stosunek jakości do ceny. Dyskusje zakończyły się ustaleniem, że biorąc pod uwagę wszystkie czynniki i ograniczenia, najlepszą możliwą opcją jest losowy wybór respondentów z istniejącej bazy danych PCPM.

Badania jakościowe

Dyskusje w grupach fokusowych

W ramach projektu badawczego przeprowadzono cztery dyskusje w grupach fokusowych (FGD). FGD zostały przeprowadzone przez doświadczonego badacza społecznego z Ukrainy zgodnie z listą pytań otwartych i nagrane po uzyskaniu świadomej zgody uczestników. Proces selekcji miał na celu zapewnienie różnorodności uczestników. W tym celu FGD przeprowadzono w jednym ośrodku zbiorowego zakwaterowania (Borzęcin), jednym dużym mieście (Warszawa) i dwóch miastach średniej wielkości (Lublin i Białystok). Do każdego FGD zaproszono dziesięciu starszych uchodźców z Ukrainy i zaoferowano im bon Sodexo za udział. Łącznie w FGD wzięło udział 37 starszych uchodźców z Ukrainy, 27 kobiet i 10 mężczyzn. Średni wiek uczestników wynosił 68 lat, z 23 uczestnikami w wieku od 60 do 69 lat i 14 uczestnikami w wieku od 70 do 79 lat. Pod względem miejsca pochodzenia w Ukrainie, uczestnicy FGD pochodzili z 16 różnych obwodów, 15 osób ze wschodniej, 19 z centralnej i trzech z zachodniej Ukrainy (Tabela 1A). FGD zostały przeprowadzone między 6 a 9 czerwca 2023 r. i trwały około godziny.

Tabela A1. Podsumowanie grup fokusowych

Kod FGD	Lokalizacja	Data	Liczba uczestników	Kobieta	Mężczyzna	Średni wiek
FGD 1	Miejsce zbiorowego zakwaterowania w Borzęcinie	6 czerwca 2023	9	7	2	70
FGD 2	Białystok	7 czerwca 2023	10	8	2	69
FGD 3	Lublin	8 czerwca 2023	10	6	4	67
FGD 4	Warszawa	9 czerwca 2023	8	6	2	67
Suma			37	27	10	68

Wywiady pogłębione

W ramach projektu badawczego przeprowadzono jedenaście wywiadów pogłębionych (IDI). Wywiady IDI zostały przeprowadzone przez doświadczonego ukraińskiego badacza społecznego zgodnie z listą pytań otwartych i nagrane za zgodą uczestników. Rozmówcy zostali wybrani tak, aby jak najlepiej odzwierciedlać różnorodność badanej populacji. W sumie przeprowadzono wywiady z 12 starszymi uchodźcami z Ukrainy (jeden wywiad przeprowadzono z 2 uczestnikami), z których dziewięć było kobietami, a trzech mężczyznami. Średni wiek uczestników wynosił 66 lat, przeprowadzono wywiady z ośmioma uczestnikami w wieku od 60 do 69 lat, trzema

uczestnikami w wieku od 70 do 79 lat i jednym uczestnikiem w wieku powyżej 80 lat. Uczestnicy pochodzili z sześciu obwodów w Ukrainie: dziewięć osób było ze wschodniej i trzy z centralnej Ukrainy. W Polsce sześciu badanych mieszkało w miejscach zbiorowego zakwaterowania na obszarach wiejskich województwa mazowieckiego (Pilaszków, Święcice, Bramki), dwóch mieszkało w dużym mieście (Warszawa), dwóch w miastach średniej wielkości (Białystok, Lublin) i dwóch w małym mieście (Siedlce) (Tabela A2). Wszyscy uczestnicy wywiadów pogłębionych otrzymali bonus Sodexo za udział w badaniu. Wywiady IDI zostały przeprowadzone między 5 a 9 czerwca 2023 r. i trwały około 45 minut.

Tabela A2. Podsumowanie wywiadów pogłębionych

Kod IDI	Lokalizacja	Data	Wiek	Płeć	Obwód pochodzenia
IDI 1	Miejsce zbiorowego zakwaterowania w Pilaszkowie	05 czerwca 2023	74	Kobieta	Donieck
IDI 2	Miejsce zbiorowego zakwaterowania w Święciu	05 czerwca 2023	69	Mężczyzna	Donieck
IDI 3	Miejsce zbiorowego zakwaterowania w Święciu	05 czerwca 2023	70	Kobieta	Donieck
IDI 4	Miejsce zbiorowego zakwaterowania w Święciu	05 czerwca 2023	62	Kobieta	Kropywnycki
IDI 5	Miejsce zbiorowego zakwaterowania w Bramkach	06 czerwca 2023	60	Kobieta	Dniepr
IDI 6	Miejsce zbiorowego zakwaterowania w Bramkach	06 czerwca 2023	61	Kobieta	Czernichów
IDI 7	Białystok	07 czerwca 2023	60	Kobieta	Zaporoże
IDI 8	Lublin	08 czerwca 2023	66	Kobieta	Kijów
IDI 9	Warszawa	09 czerwca 2023	71	Mężczyzna	Zaporoże
IDI 10	Warszawa	09 czerwca 2023	60	Kobieta	Zaporoże
IDI 11	Siedlce	09 czerwca 2023	81	Kobieta	Dniepr
IDI 12	Siedlce	09 czerwca 2023	60	Mężczyzna	Dniepr

Wywiady z kluczowymi informatorami

Zespół badawczy przeprowadził piętnaście wywiadów z kluczowymi informatorami spośród podmiotów zaangażowanych w planowanie, świadczenie i regulację usług dla starszych uchodźców ukraińskich w Polsce. Na podstawie wstępnych badań zespół PCPM zidentyfikował cztery główne grupy respondentów, z którymi przeprowadzono wywiady:

- a. przedstawiciele instytucji administracji centralnej;
- b. przedstawiciele samorządów i lokalnej administracji;
- c. przedstawiciele instytucji pomocy społecznej;
- d. przedstawiciele lokalnych i międzynarodowych organizacji pozarządowych zaangażowanych w świadczenie pomocy starszym uchodźcom ukraińskim (Tabela A3).

Wywiady z kluczowymi informatorami zostały przeprowadzone w okresie od 5 czerwca do 19 lipca 2023 r. zgodnie z listą pytań otwartych. Jeśli było to możliwe, wywiady były nagrywane za świadomą zgodą uczestnika. Jeśli zgoda nie została udzielona, protokół ze spotkania został sporządzony w formie notatek.

Tabela A3. Podsumowanie wywiadów z kluczowymi informatorami

Kod KII	Lokalizacja	Data	Kategoria respondenta
KII 1	Ożarów Mazowiecki	5 czerwca 2023	Przedstawiciel administracji lokalnej
KII 2	Pilaszków	5 czerwca 2023	Przedstawiciel instytucji pomocy społecznej
KII 3	Białystok	7 czerwca 2023	Przedstawiciel administracji lokalnej
KII 4	Białystok	7 czerwca 2023	Przedstawiciel organizacji pozarządowej
KII 5	Siedlce	14 czerwca 2023	Przedstawiciel instytucji pomocy społecznej
KII 6	Szczecin	20 czerwca 2023	Przedstawiciel instytucji pomocy społecznej
KII 7	Warszawa	20 czerwca 2023	Urzędnik państwowy
KII 8	Lublin	27 czerwca 2023	Przedstawiciel instytucji pomocy społecznej
KII 9	Warszawa	29 czerwca 2023	Przedstawiciele instytucji administracji centralnej
KII 10	Warszawa	29 czerwca 2023	Przedstawiciele instytucji administracji centralnej
KII 11	Przemyśl	29 czerwca 2023	Przedstawiciel organizacji pozarządowej
KII 12	Warszawa	4 lipca 2023	Przedstawiciel instytucji pomocy społecznej
KII 13	Warszawa	14 lipca 2023	Przedstawiciel organizacji pozarządowej
KII 14	Warszawa	17 lipca 2023	Przedstawiciele instytucji administracji centralnej
KII 15	Warszawa	19 lipca 2023	Przedstawiciele instytucji administracji centralnej

Przypisy

Wprowadzenie

1. UNHCR Operational Data Portal, *Ukraine Refugee Situation*. <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>
2. Regional Refugee Response Plan For the Ukrainian Situation. *Poland Protection Analysis*, May 2022. <https://reliefweb.int/report/poland/poland-protection-analysis-may-2022>
3. European Parliamentary Research Service, *One year of temporary protection for people displaced from Ukraine*, February 2023. <https://epthinktank.eu/2023/02/28/one-year-of-temporary-protection-for-people-displaced-from-ukraine/>
4. Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Wydłużenie okresu legalnego pobytu obywateli Ukrainy objętych ochroną czasową, Czerwiec 2023*. <https://www.gov.pl/web/udsc/wydłużenie-okresu-legalnego-pobytu-obywateli-ukrainy-objętych-ochrona-czasowa>
5. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, *Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa*. <https://dziennikustaw.gov.pl/D2022000058301.pdf>
6. WHO and Statistics Poland, *Health of refugees from Ukraine in Poland 2022 Household survey and behavioural insights research*, February 2023. <https://stat.gov.pl/en/events/international-events/health-of-refugees-from-ukraine-in-poland-2022-survey-findings,6,1.html>
7. Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Nowelizacja ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa Styczeń 2023*. <https://www.gov.pl/web/udsc/novelizacja-ustawy-o-pomocy-obywatelom-ukrainy-w-zwiazku-z-konfliktem-zbrojnym-na-terytorium-tego-panstwa>
8. Ministerstwo Cyfryzacji, *Szczegółowe statystyki dot. osób zarejestrowanych w rejestrze obywateli Ukrainy i członków ich rodzin, którym nadano status cudzoziemca na podstawie specustawy, Maj 2022*. <https://dane.gov.pl/pl/dataset/2715/resource/38265,szczegolowe-statystyki-dot-osob-zarejestrowanych-w-rejestrze-obywateli-ukrainy-i-czlonkow-ich-rodzin-ktorym-nadano-numer-pesel-na-podstawie-specustawy-stan-na-01052022-r/table>
9. Informacje uzyskane od zastępcy Dyrektora Departamentu Administracji Publicznej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji.

10. Ministerstwo Cyfryzacji, *Dane statystyczne dot. wniosków o nadanie statusu cudzoziemca UKR w związku z konfliktem na Ukrainie*, <https://dane.gov.pl/pl/dataset/2715,zarejestrowane-wnioski-o-nadanie-statusu-ukr>
11. Visit Ukraine, *Exceptions: when a man can leave Ukraine under martial law*, March 2022. <https://visitukraine.today/blog/102/exceptions-when-a-man-can-leave-ukraine-under-martial-law>
12. NRC and PCPM, *Equality versus equity. How complementary approaches are required to support vulnerable Ukrainian refugees*, November 2022. <https://www.nrc.no/globalassets/pdf/reports/equality-vs-equity/equality-vs-equity.pdf>
13. Dane z porównania Regionalnego Planu Działania na 2022 I 2023. Na 2022: UNHCR, *Final Report: Regional Refugee Response Plan for the Ukraine Situation (March–December 2022): Final Report*, March 2023. <https://reliefweb.int/report/poland/2022-final-report-regional-refugee-response-plan-ukraine-situation-march-december-2022>. Na 2023: <https://data.unhcr.org/en/dataviz/303?sv=54&geo=10781#>
14. NRC and PCPM, *Equality versus equity. How complementary approaches are required to support vulnerable Ukrainian refugees*, November 2022. <https://www.nrc.no/globalassets/pdf/reports/equality-vs-equity/equality-vs-equity.pdf>
15. Ibid.
16. Według statystyk Ukraińskiego Funduszu Regionalnego. Źródło: <https://www.pfu.gov.ua/2155627-serednij-rozmir-pryznachenoyi-pensijnoyi-vyplaty-ta-pytoma-vaga-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-u-zagalnij-yih-chyselnosti-stantom-na-01-01-2023/>
17. OECD, *How's life: measuring wellbeing*, 2014 <https://documents1.worldbank.org/curated/en/127381468326701628/pdf/846340PUB0Box30MeasuringWell0being.pdf>. Szabo, S.; Hajra, R.; Baschieri, A.; Matthews, Z. *Inequalities in Human Well-Being in the Urban Ganges Brahmaputra Meghna Delta*. *Sustainability* 2016, 8, 608. <https://doi.org/10.3390/su8070608>
18. HelpAge International, *Ageing in a Just World, HelpAge International 2030 strategy*, February 2022. <https://www.helpage.org/silo/files/helpage-2030-strategy.pdf>
19. Do określenia, czy rozkład płci uzyskany w badaniu różnił się w sposób istotny statystycznie od rozkładu płci w bazie PESEL UKR, wykorzystano test Chi-kwadrat dla jednej próby.

Zakwaterowanie

20. Serwis Samorządowy PAP, *Uchodźcy z Ukrainy zaczynają dopłacać do utrzymania w miejscach zbiorowego zakwaterowania, Marzec 2023*. <https://samorzad.pap.pl/kategoria/prawo/uchodzczy-z-ukrainy-zaczynaja-doplacac-do-utrzymania-w-miejscach-zbiorowego>
 21. Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *Jak otrzymać świadczenie 40 zł za zakwaterowanie uchodźcy?*, Luty 2023. <https://ukraina.interwencjaprawna.pl/jak-otrzymac-swiadczenie-40-zl-za-zakwaterowanie-uchodzczy/>
 22. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie maksymalnej wysokości świadczenia pieniężnego przysługującego z tytułu zapewnienia zakwaterowania i wyżywienia obywatelom Ukrainy oraz warunków przyznawania tego świadczenia i przedłużania jego wypłaty*. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220001336/O/D20221336.pdf>
 23. UNHCR and REACH, *Uchodźcy z Ukrainy w Polsce – Profilowanie Listopad 2022, Styczeń 2023*. <https://data.unhcr.org/en/documents/details/98404>
 24. Informacje uzyskane od zastępcy Dyrektora Departamentu Administracji Publicznej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji.
- ## Bezpieczeństwo finansowe
25. Ukrainian in Poland, *Rejestracja w urzędzie pracy – jakie daje możliwości*, Luty 2023. <https://www.ukrainianinpoland.pl/labor-exchange-in-poland-what-is-offered-and-financed-to-ukrainians-pl/>
 26. Unions Help Refugees, *Retirement pensions in Poland – Ukrainian citizens*, August 2022. <https://uhr.org.pl/en/baza-wiedzy/retirement-pensions-in-poland-ukrainian-citizens/>
 27. Dane uzyskane z Zakładu Ubezpieczeń Społecznych 4 sierpnia poprzez komunikację online.
 28. UNHCR Regional Bureau for Europe, *Displacement patterns, Protection risks and needs of Refugees from Ukraine. Regional Protection Analysis #2 Hungary, Poland, Republic of Moldova, Romania and Slovakia*, Kwiecień 2023. <https://data.unhcr.org/en/documents/download/100191>
 29. Tonea, D. Palacios, V. *Registration, targeting and deduplication: Emergency Response inside Ukraine Thematic Paper*, CALP Network, August 2022. <https://www.calpnetwork.org/wp-content/uploads/2022/09/Registration-Targeting-and-Deduplication-Emergency-Response-inside-Ukraine-Thematic-paper-1.pdf>

Wsparcie socjalne od państwa polskiego

30. NRC and PCPM, *Equality versus equity. How complementary approaches are required to support vulnerable Ukrainian refugees*, November 2022. <https://www.nrc.no/globalassets/pdf/reports/equality-vs-equity/equality-vs-equity.pdf>
31. Legalis, *Świadczenia dla obywateli Ukrainy, Marzec 2022*. <https://legalis.pl/swiadczenia-dla-obywateli-ukrainy/>
32. *Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej*. <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/pomoc-spoeczna-17087802/art-37>
33. UNHCR and Stowarzyszenie Interwencji Prawnej. *Świadczenia dla obywateli i obywaterek Ukrainy przybyłych do Polski po 24 lutego 2022 r.*, 2023. https://ukraina.interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/2023/01/Broczyzna-SIP_PL.pdf
34. Ibid.
35. Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Zasilek okresowy*. <https://www.gov.pl/web/rodzina/zasilek-okresowy>
36. Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Zasilki celowe*. <https://www.gov.pl/web/rodzina/zasilki-celowe>
37. NRC and PCPM, *Equality versus equity. How complementary approaches are required to support vulnerable Ukrainian refugees*, Listopad 2022. <https://www.nrc.no/globalassets/pdf/reports/equality-vs-equity/equality-vs-equity.pdf>

Opieka zdrowotna

38. Abi Chahine, M., Kienzler, H. 'Ageism, an invisible social determinant of health for older Syrian refugees in Lebanon: a service providers' perspective'. *Confl Health* 16, 62 (2022). <https://doi.org/10.1186/s13031-022-00491-9>
39. Warszawskie Centrum Pomocy Rodzinie, *Pomoc obywatelom Ukrainy z niepełnosprawnościami*. <https://wcpr.pl/osoby-niepelnosprawne/wsparcie-osob-niepelnosprawnych/pomoc-obywatelom-ukrainy-z-niepelnosprawnoscia-pl>
40. Ukrainian in Poland, *Health4Ukraine ponownie przekazuje 500zł na leki dla Ukraińców, Luty 2023*. <https://health4ukraine.com/pl/>; <https://www.ukrainianinpoland.pl/the-health4ukraine-charity-program-is-once-again-ready-to-finance-ukrainians-pl/>
41. UNHCR Regional Bureau for Europe. *Displacement patterns, Protection risks and needs of Refugees from Ukraine. Regional Protection Analysis #2 Hungary, Poland, Republic of Moldova, Romania and Slovakia*, April 2023. <https://data.unhcr.org/en/documents/download/100191>
42. WHO, *Health of refugees from Ukraine in Poland 2022*, December 2022. <https://stat.gov.pl/en/events/international-events/health-of-refugees-from-ukraine-in-poland-2022-survey-findings,6,1.html>
43. Według statystyk Ukraińskiego Funduszu Regionalnego. Źródło: <https://www.pfu.gov.ua/2155627-serednij-rozmir-pryznachenoyi-pensijnoyi-vyplaty-ta-pytoma-vaga-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-u-zagalnij-yih-chysselnosti-stanom-na-01-01-2023/>

Wnioski

44. Dane uzyskane od Wydziału ds. Cudzoziemców Województwa Mazowieckiego 21 czerwca 2023 za pośrednictwem komunikacji online.

Wszyscy partnerzy powinni wspierać zaangażowanie, uczestnictwo, wzmacnianie pozycji, sprawczość i autonomię osób starszych.

Dowiedz się więcej:

www.helpage.org/resource/learning-from-the-experiences-of-older-ukrainian-refugees-in-poland/

HelpAge International
PO Box 78840, London SE1P 6QR, UK
Tel +44 (0)20 7278 7778
info@helpage.org
www.helpage.org

 @HelpAge HelpAge International

„Każdy ma swoją historię, ale ból jest ten sam”

